

ŠTÁTNY ARCHÍV V TREŇČÍNE
PRIEREZ HISTÓRIOU, ARCHÍVNÝM BOHATSTVOM
A POSLANÍM

Peter Brindza-Janka Štefaničáková-Peter Špirko

MINISTERSTVO
VNÚTRA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Štátny
archív
v Trenčíne

Trenčín

2019

ŠTÁTNY ARCHÍV V TRENČÍNE
Prierez históriou, archívnym bohatstvom a poslaním

Vydavateľ:
Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
Štátny archív v Trenčíne
Kožušnícka 1
911 05 Trenčín 5

Texty:
© Mgr. Peter Brindza, PhD. (PB)
© Mgr. Janka Štefaničáková (JŠ)
© Mgr. Peter Špirko (PŠ)

Zostavil:
Mgr. Peter Brindza, PhD.

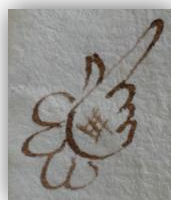
Obálka:
Časť armálesu s miniatúrou rodu Lipský, 1649
Návrh obálky:
Mgr. Peter Brindza, PhD.

Tlač:
Centrum polygrafických služieb Ministerstva vnútra Slovenskej republiky
1. Vydanie, Bratislava 2019

ISBN
Neprešlo jazykovou korektúrou.

Súčasná budova Štátneho archívu v Trenčíne

„Hic mortui vivunt
et muti loquuntur“

Obsah

I.	Právni predchodcovia súčasného archívu (PB)	6
	Manipulácia s dokumentmi od 14. po počiatok 20. storočia (PB)	6
	„Archív“ v 1. polovici 20. storočia (PB)	6
	Budovanie systematického archívniectva (PB)	7
II.	Štátny archív v Trenčíne od r. 2015 (PB)	8
	Legislatívne vymedzenie (PB)	8
	Oddelenie spracúvania archívnych dokumentov (JŠ)	9
	Najvýznamnejšie archívne fondy (JŠ)	10
	Oddelenie služieb verejnosti (PB)	26
	Podateľňa (PB + PŠ)	26
	Predarchívna starostlivosť (PB + PŠ)	27
	Služby bádateľom (PB + PŠ)	28
	Správna agenda v archíve (PB + PŠ)	29
	Príručná odborná archívna knižnica (PB)	29
III.	Akvizičná agenda (PB)	30
IV.	Kultúrno-osvetová a propagačná práca archívu (PB)	31
V.	Veda a výskum ako súčasť archívnej práce (PB)	34
VI.	Ochrana archívnych dokumentov (PB)	35
	Adresy a kontakty	38

Vážení čitatelia, bádatelia,

v tomto roku uplynulo už osemnásť rokov od vydania prvej a ucelenejšej publikácie prezentujúcej to najcennejšie čo trenčiansky archív vo svojich depotoch ukrýva. Je to dosť dlhé obdobie na to, aby sme záujemcom poskytli celkom novú publikáciu zaoberajúcu sa archívom trochu viac komplexnejšie. Je tomu tak aj z dôvodu, že v predmetnom období sa z niekdajšej pobočky Štátneho archívu v Bratislave stal samostatný sídelný archív. Obrazne by sme mohli povedať, že archív „konečne dospel.“ Stalo sa tak v závere roka 2015 po nadobudnutí účinnosti novely zákona č. 266/2015 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, ktorou sa vymedzili nové územné obvody archívov.

Vzhlľadom na záujem verejnosti o archívy a ich archívne kultúrne dedičstvo sme sa rozhodli naplniť spoločenskú požiadavku a vyjsť v ústrety verejnosti vydaním tejto publikácie. Kniha v prvom rade podáva ucelený obraz o histórii, fondoch a poslaní Štátneho archívu v Trenčíne. Ľudí, ktorí ho navštevujú, zaujíma predovšetkým kultúrne bohatstvo – písomné pamiatky z dôb dávno minulých i tých nedávnych. Značná časť tejto publikácie preto popisuje z hľadiska histórie najvýznamnejšie a bádateľsky najviac využívané archívne fondy.

Popri fondoch verejnosť mnohokrát zaujímajú aj čriepky z pohnutej histórie archívu, preto sme do publikácie začlenili kapitolu o právnych predchodcoch súčasného sídelného archívu a jeho krátku históriu.

Vzhlľadom k tomu, že archív vo vzťahu k verejnosti vykonáva viacero odborných činností, včlenili sme do publikácie samostatnú kapitolu, kde čitateľa informujeme o predarchívnej starostlivosti, podmienkach využívania a štúdia archívnych dokumentov, výstavnej a osvetovej činnosti a napokon o postupe pri nakladaní s informáciami pri správnom konaní a ich ďalšom možnom použití na vedecké, úradné, alebo súkromné účely.

Publikácia má ambíciu poskytnúť čitateľovi základné informácie o archíve, jeho archívnych fondoch a možnostiach využívania jeho potenciálu nielen odbornou, ale i laickou verejnosťou. Preto verím, že po jej prečítaní si čitateľ lepšie uvedomí význam a poslanie archívu, ktorý uchováva vo svojich depotoch nevyčísliteľné hodnoty kultúrneho písomného dedičstva na základe ktorých môžeme lepšie spoznať regionálne dejiny a životy našich predkov.

Mgr. Peter Brindza, PhD.
riaditeľ
Štátny archív v Trenčíne

I. PRÁVNI PREDCHODCOVIA SÚČASNÉHO ARCHÍVU

MANIPULÁCIA S DOKUMENTAMI OD 14. PO POČIATOK 20. STOROČIA

Z histórie vieme, že archívniectvo nie je len záležitosťou modernej doby. Archívy boli v minulosti chápané ako priestory, v ktorých sa uchovávali dokumenty majúce význam pre komunitu, alebo jednotlivca a z tohto dôvodu boli verejnosti neprístupné. Písomnej agendy nebolo v minulosti toľko, ako sme boli toho svedkami v posledných desaťročiach, i keď zo zachovaných písomností je zjavné, že počas storočí jej postupne pribúdalo. Dokazuje to aj vývoj spisomňovania v samotnom Trenčíne, kde mestská kancelária fungovala preukázateľne v 15. storočí. Na jej čele stál mestský notár, inak erudovaná osoba, intelektuálne vybavená na zastávanie tejto dôležitej funkcie v meste. Keďže prichádzal do styku s mestskými písomnosťami najčastejšie, práve jeho by sme mali považovať za akéhosi predchodcu súčasných archívárov. Písomnosti totiž nielen tvoril, ale vyhotovoval z nich odpisy, výpisy, usporadúval ich, triedil do rozličných tematických skupín, vypracúval k nim elenchy, registry a podobne. Roztriedené dokumenty v staršom období zrejme najskôr viseli v kožených kapsách, aby sa k nim nedostali hlodavce a boli chránené pred vlhkosťou. V období novoveku už nebolo efektívne a ani z hľadiska kvantity únosné, aby bol takýto systém uchovávanía dokumentov udržateľný, preto sa dokumenty triedili podľa agend vybavovaných v meste a ako súbory sa uschovávali do skriň vyhotovených na tento účel. Je dôležité uviesť, že počas stredoveku sa takéto miestnosti s písomnou agendou nachádzali často v klenutých pivniciach, mestských vežiach či sakristiách kostolov, a to z dôvodu ich ochrany voči požiarom, keďže tieto stavby boli postavené z kameňa. S pribúdajúcou agendou dostal v druhej polovici 17. storočia trenčiansky mestský notár do kancelárie pisára (ministeriála) a v 18. storočí konečne aj archívára, no táto funkcia sa dlho neudržala. Ešte aj na sklonku 19. storočia sa o potreby usporiadania písomností starali niektorí zamestnanci magistrátu za malú odmenu. Tieto skutočnosti by sme mohli považovať za kľúčové pri opise najstarších dejín manipulácie s písomnosťami.

„ARCHÍV“ V 1. POLOVICI 20. STOROČIA

Až takmer do polovice 20. storočia zostával obsahový potenciál mestských písomností takmer nevyužitý. V roku 1907 sa v Trenčíne uvažovalo o výstavbe multifunkčnej budovy tzv. „kultúrneho paláca,“ kde popri spoločenských priestoroch mali sídliť aj kultúrne inštitúcie ako archív, múzeum a knižnica. Zámer zostal nenaplnený z dôvodu vypuknutia prvej svetovej vojny. Magistrát si v tej dobe plne uvedomoval, že mestské dokumenty sú v neporiadku, no tento stav sa nepodarilo napraviť ešte niekoľko rokov. V roku 1928 sa dokumenty z bývalého mestského „archívu“ nachádzali v dvoch miestnostiach na prvom poschodí mestského domu a ich správou bol poverený mestský oficiál za ročnú odmenu.

Archívne dokumenty zažili prvé väčšie sťahovanie po dostavaní novej radnice (1934), kedy boli premiestnené do jej pivničných priestorov. Napriek tomu sa „archív“ nedočkal odborného zamestnanca, jeho správou bol poverený kontrolór dávok Dezider Rybár za malú mesačnú odmenu.

V polovici 40. rokov sa dovtedy jednotný „archív“ rozčlenil, keďže mesto potrebovalo zabráť jednu z pivničných miestností, ktorú dovtedy využívalo pre potreby archivovania dokumentov. Archívny materiál pochádzajúci z 18. – 20. storočia presťahovali najskôr do obytnej časti na prvé poschodie mestského domu, no kvôli dlážke, ktorá neunesla ťarchu

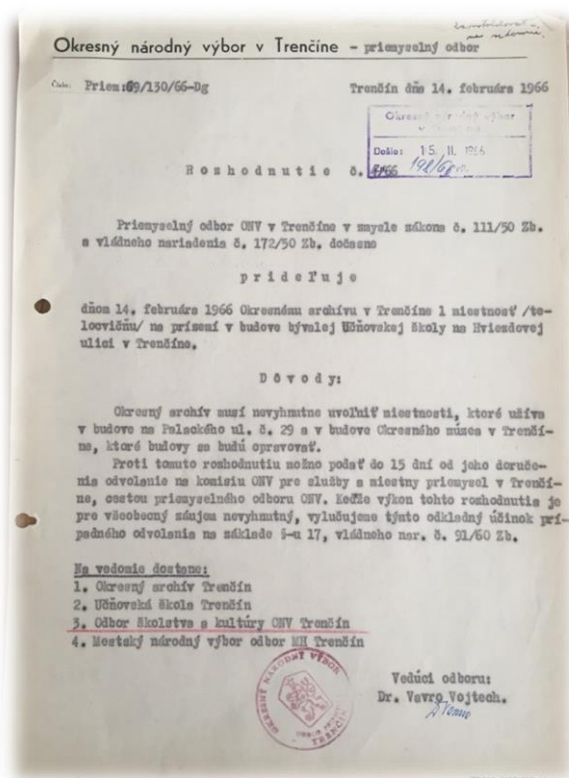
dokumentov, ich preložili na prízemie Župného domu pod hradnou skalou. Najstaršie dokumenty naďalej zostali v pivnici radnice.

BUDOVANIE SYSTEMATICKÉHO ARCHÍVNICTVA

O systematickom budovaní moderného archívniectva na území Trenčína možno hovoriť až pomerne neskoro, od polovice 20. storočia. Krajský národný výbor v Bratislave ustanovil výmerom s platnosťou od 1. marca 1952 za mestského archívára Dr. Vojtecha Štibraného. Archívny materiál naďalej zostal uložený v pivnici mestského domu, neskoršie mu boli pridelené dve miestnosti cukrárne pod mestskou vežou. Keďže v prípade mestského domu ako aj cukrárne išlo o suterén, priestor kvôli vlhkosti nevyhovoval pre trvalú úschovu dokumentov. Až do začiatku 80. rokov 20. storočia pretrvávali problémy s nevyhovujúcimi priestormi pre potreby archívu. Dokumenty sa mnohokrát sťahovali, a to nielen z dôvodu nedostatku úložných priestorov, ale aj vzhľadom na reorganizačné zmeny v oblasti archívniectva a spisovej služby, ktorými v tom čase československé archívniectvo prechádzalo. Začiatkom 50. rokov v Trenčíne fungovalo stredisko pôdohospodárskeho archívu. V roku 1952 vznikol Mestský archív v Trenčíne a zároveň Okresný archív pri Okresnom národnom výbore v Trenčíne a Okresný archív pri Okresnom národnom výbore v Novom Meste nad Váhom. Archív v Novom Meste nad Váhom sídlil najskôr v budove fary, neskoršie v ambulancii Okresného ústavu národného zdravia. V roku 1956 sa fondy trenčianskej pobočky rozrástli o časti vyčlenených fondov z pôdohospodárskeho archívu. V roku 1961 pobočku zrušili a celú ju presťahovali do Nitry.

Po územnej reorganizácii v 60. rokoch 20. storočia došlo k zlučovaniu archívov, a to na základe vládneho nariadenia č. 36/1960 Zb. Z Mestského archívu v Trenčíne a okresných archívov pri ONV v Trenčíne a v Novom Meste nad Váhom vznikol Okresný archív v Trenčíne pod vedením Petra Štibraného, ktorý predtým viedol Mestský archív v Trenčíne. Sídlom archívu sa stala budova Okresného múzea v Trenčíne. Archív organizačne patril pod odbor vnútra v rámci Okresného národného výboru v Trenčíne. V tom čase Okresný národný výbor v Trenčíne – priemyselný odbor výmerom zo dňa 14. februára 1966 pridelené Okresnému archívu v Trenčíne do dočasného užívania jednu miestnosť, a to telocvičňu v budove bývalej Učňovskej školy v Trenčíne, keďže z priestorov Okresného múzea v Trenčíne sa museli dokumenty premiestniť kvôli plánovanej rekonštrukcii budovy.

Na základe zákona SNR č. 149/1975 Zb. sa trenčiansky archív stal súčasťou Okresného národného výboru v Trenčíne ako jedno z jeho

Obr. 1 Výmer ONV v Trenčíne o pridelení telocvične pre potreby archívu, 1966

zariadení. Riadený bol priamo prednostom Okresného národného výboru. Ale ani po tejto legislatívnej zmene sa archívu nedostávalo náležitých priestorov pre odborné činnosti súvisiace s prácou v archíve. V roku 1973 Okresný národný výbor prideliť archívu budovu v Zamarovciach, kde vznikla pracovňa, i depoty a študovňa s knižnicou. Napriek tomu nedostatok priestoru stále pretrvával. Okrem toho boli pridelené priestory mikroklimaticky úplne nevhodné, priemerná vlhkosť tu dosahovala úroveň 93 %. Zároveň archívny zákon z roku 1975 stanovil nové úlohy pre oblasť archívniectva. Práve v tomto období sa do archívu začali dostávať väčšie súbory dokumentov od ich pôvodcov, čím vznikla oprávnená požiadavka na nové účelové priestory archívu. Zámer výstavby novej budovy začal dostávať reálnu podobu až začiatkom 80. rokov 20. storočia. Plány boli pôvodne veľkorysé, kapacita budovy bola plánovaná na uloženie 20 000 bm archívneho materiálu, no ich naplnenie bolo len čiastočné. Po zvážení lokalít na Hornom Šianci a na sídlisku Juh, ktoré boli vyhodnotené ako nevhodné, sa pristúpilo k výstavbe budovy na Kožušníckej ulici. Výstavba sa uskutočnila v niekoľkých etapách v priebehu 80. rokov. Ako prvý sa postavil archívny depot, aby sa mali kde sústrediť archívne materiály z nevyhovujúcich a vlhkých priestorov múzea a kaštieľa v Zamarovciach. Ako druhá sa stavala administratívna budova s kancelárskymi miestnosťami pre zamestnancov, výstavbou, výstavňou a prednáškovou miestnosťou, manipulačnými a sociálnymi priestormi. Archív sídli v budove od roku 1984, k oficiálnemu otvoreniu sa pristúpilo až v roku 1987.

V roku 1991 došlo k ďalšej reorganizácii štátnej správy, čo pre archív znamenalo, že od zaniknutého Okresného národného výboru v Trenčíne sa začlenil pod Okresný úrad v Trenčíne. Tento stav trval až do roku 2003, kedy archív organizačne prešiel pod Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Trenčiansky archív bol do novembra 2015 súčasťou Štátneho archívu v Bratislave ako jedna z jeho pobočiek.

Po roku 1989 naďalej pretrvávali priestorové problémy archívu, na základe čoho boli pre archív prenajaté priestory Konštrukty v 20 km vzdialenom Lieskovci za Dubnicou nad Váhom. Priestory boli nevyhovujúce najmä kvôli vzdialenosti od hlavnej budovy v Trenčíne. Fondy sa tam nedali systematicky spracúvať, zamestnanci tam chodili iba niekoľkokrát do mesiaca vyhľadávať podklady pre vybavenie došlých žiadostí. Za takýchto okolností sa začalo uvažovať o výstavbe druhého depotu pri archívnej budove v Trenčíne. Jeho výstavba sa začiatkom roka 2002 i začala, ale hneď bola aj pozastavená pre technické nedostatky. Preinvestovaných bolo takmer 1000 000 vtedajších korún. Medzičasom sa z prenajatých priestorov Konštrukty časť archívneho materiálu musela v roku 2003 vysťahovať. V roku 2008 získal archív do prenájmu časť prvého poschodia v budove bývalého výrobného závodu Kara, ktorý sa nachádza v jeho tesnej blízkosti. Sú tam uložené najmä fondy z 20. storočia, a to aj v súčasnosti.

II. ŠTÁTNY ARCHÍV V TRENČÍNE OD ROKU 2015

LEGISLATÍVNE VYMEDZENIE

V novodobej histórii trenčianskeho archívniectva má zásadný význam zákon č. 266/2015 Z. z., ktorým sa novelizoval zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Novela ustanovila, že Trenčín

ako krajské mesto je zároveň aj sídlom archívu s regionálnou územnou pôsobnosťou v hraniciach Trenčianskeho kraja. Trenčiansky archív sa týmto organizačne odčlenil od Štátneho archívu v Bratislave a prestal byť len jeho pobočkou. Naopak, nadobudol postavenie sídelného archívu s regionálnou územnou pôsobnosťou a člení sa na dve oddelenia – oddelenie spracúvania archívnych dokumentov (OSAD) a oddelenie služieb verejnosti (OSV). Štátny archív v Trenčíne zároveň rozšíril svoju pôsobnosť najmä o okres Myjava, a zároveň organizačne spravuje dve archívne pracoviská, a to Archív Považská Bystrica a Archív Bojnice. Pracovisko Archív Považská Bystrica bol dovtedy súčasťou Štátneho archívu v Bytči a pracovisko Archív Bojnice bolo pobočkou Štátneho archívu v Nitre. Štátny archív v Trenčíne so svojimi pracoviskami nemá dosah na okresy Bánovce nad Bebravou ani Partizánske, ktoré sú síce súčasťou Trenčianskeho samosprávneho kraja, no v oblasti archívniectva sú priradené k Štátnemu archívu v Nitre pracovisko Archív Topoľčany.

Obr. 2 Mapa Trenčianskeho samosprávneho kraja

Územná pôsobnosť Štátneho archívu v Trenčíne od decembra 2015 je pre okresy: Trenčín, Nové Mesto nad Váhom a Myjava. Naše dve pracoviská majú nasledovnú pôsobnosť:

-pracovisko Archív Považská Bystrica: okresy Považská Bystrica, Ilava a Púchov

- pracovisko Archív Bojnice: okres Prievidza

ODDELENIE SPRACÚVANIA ARCHÍVNYCH DOKUMENTOV

Po reorganizácii archívniectva v novembri 2015 vzniklo v novozriadenom archíve v Trenčíne oddelenie spracúvania archívnych dokumentov (OSAD). Je to mladé oddelenie, ktoré nie je dostatočne personálne obsadené. Okrem vedúceho zamestnanca sú v oddelení systemizované dve vysokoškolské miesta vo funkcii samostatný radca, obsadené absolventmi archívniectva a jedno stredoškolské miesto vo funkcii hlavný referent.

Oddelenie v roku 2019 spravovalo 818 archívnych fondov v rozmedzí rokov 1318 až po súčasnosť, čo predstavuje necelých 5050 bm archívnych dokumentov.

Na trinásť archívnych fondov o rozsahu 17,49 bm sa viaže depozitná zmluva s Provincielátom rehole Piaristov na Slovensku a Nitrianskym biskupstvom.

Zamestnanci oddelenia spracúvania archívnych dokumentov sa podieľajú aj na tvorbe viacerých regionálnych publikácií a výstav venovaných významným udalostiam i osobnostiam regiónu, organizujú exkurzie, odborné semináre a prednášky pre školy a rôzne inštitúcie. Archívne dokumenty boli prezentované aj na zahraničných výstavách v Prahe, Terste a Ríme. Vystavované boli projekty Liečebného domu Machnáč

v Trenčianskych Tepliciach, ktorých autorom je predstaviteľ funkcionalizmu Jaromír Krejcar, jeden z najvýznamnejších českých architektov medzivojnového obdobia.

Zamestnanci oddelenia ročne spracujú formou inventarizácie okolo 20 bm dokumentov, skatalogizujú približne 4 bm spisov, vyhotovia rôzne tematické súpisy, opisy archívnych fondov, projekty spracovania, prepisujú a dopĺňajú staršie rukopisy archívnych pomôcok do elektronickej podoby, podieľajú sa na plnení rezortných úloh.

Dokumenty sú predmetom štúdia vedcov, bohato sú využívané aj študentmi vysokých a stredných škôl pri vypracovávaní ich prác, ale i jednotlivcami pre súkromné účely. Veľké množstvo dokumentov je využívané v správnej agende.

Jazykom dokumentov je latinčina, nemčina, maďarčina, hebrejčina, bohemizovaná slovenčina, čeština a slovenčina.

NAJVÝZNAMNEJŠIE ARCHÍVNE FONDY

Jadro historických fondov tvorí **Magistrát mesta Trenčín (1318-1922)**, ktorý bol v podstate pokračovateľom archívu slobodného kráľovského mesta Trenčína. Je najcennejším archívnym fondom s veľkou kultúrno-historickou hodnotou. Tvorí ho približne 288 bm archívnych dokumentov. Najstaršie zachované originály sú zo 14. storočia. Predstavuje pramennú základňu pre štúdium nielen regionálnych, ale aj celonárodných dejín.

Listiny si mesto uchovávalo a ukladalo v archíve spolu s ďalšou písomnou produkciou mesta do skriniek. Prvý čiastkový súpis je z roku 1636. Obsahuje 33 stredovekých a novovekých listín. V roku 1648 richtár s notárom a tromi senátormi vykonali revíziu privilégií a spísali 42 listín, medzi nimi 18 novovekých. Aj keď bol mestský archív starostlivo chránený a prístup mal k nemu len richtár, v roku 1668 bolo na zasadnutí mestskej rady konštatované, že privilégiá a ostatné listiny sú poškodené, opotrebované a po častiach uložené v skrinkách. Mestská rada poverila dvoch senátorov a notára ich usporiadaním a spísaním. Senátori začali spisovať všetky dokumenty uložené v archíve a urobili prvý elench (súpis) ku všetkým záznamom s rozsahom 24 strán. Podrobnejšie popísali len listiny. Elench obsahuje listiny, listy, snemové písomnosti, testamenty, inventáre, spisy o rozdelení majetkov, kvitancie a súpis tridsiatich troch mestských kníh. Všetky písomnosti okrem kníh boli uložené v tridsaťjeden skrinkách a badať v nich stopy vecného usporiadania. Stredoveké listiny spolu s novovekými listinami boli uložené prevažne v prvých šiestich skrinkách. Tieto skrinky (cistuly) obsahovali privilégiá, ich confirmácie, transumpty a mandáty, zabezpečujúce ich dodržiavanie. Senátori na niektorých listinách nesprávne prečítali dátum a niektoré listiny sú v elenchi zle datované. Iné zapísané listiny sa už v Trenčíne nenachádzajú a sú uložené v iných archívoch. Ďalší osemdesiatštyri stranový elench vypracovali v roku 1719 richtár, notár a jeden senátor. Obsahuje podrobné registry stredovekých i novovekých listín s vročením a dôsledným očíslovaním, ktoré boli uložené v tridsiatich dvoch skrinkách. Neskôr vzniklo viacero súpisov listín, kde boli spísané spolu stredoveké i novoveké listiny a ostatné spisy.

Ďalším spracovateľom mestských listín v päťdesiatych rokoch 19. storočia bol Ľudovít Stárek, trenčiansky farár. Znovu usporiadal listiny a príbuzné záznamy, ale tiež neuložil listiny chronologicky. Dostali však nové signatúry, niektoré listiny mali hromadnú signatúru, pod ktorou boli uložené v obale. Boli to napríklad záväzky novoprijatých mešťanov, alebo šľachticov, ktorí si kúpili v meste domy a zaviazali sa, že budú rešpektovať práva mesta a platiť dane. V jeho elenchi je už málo chýb v dátumoch a registry sú širšie. Stárek sa snažil usporiadať listiny chronologicky, ukladal ich do císt a priebežne čísloval.

Prvým spracovateľom listín v modernej dobe bol Vojtech Štibraný. V roku 1972 začal riaditeľ archívu Peter Štibraný vypracovávať kartotéku listín a v nasledujúcich rokoch inventarizoval stopäťdesiatpäť registov na základe Stárkovho elenchu. Vo vypracovávaní kartotéky listín pokračoval Viliam Záhorský a v inventarizácii Danica Hlaváčová, ktorá vypracovala rukopis stručného inventára. Viera Bernátová postupne robila inventár novovekých listín v rokoch 1995 – 2003. Listiny už boli usporiadané chronologicky. Z listín neskôr vylúčila niektoré záznamy nelistinnej povahy a vytvorila skupiny záznamov nazvané *Spory mesta s hradom; Kráľovské dekréty; Váh, mosty, ostrovy*, ku ktorým vypracovala aj registry a prvú skupinu sprístupnila formou inventára. K listinám priradila aj mandáty, keďže sa tam už predtým mnohé nachádzali. Nakoniec vybrala z oddelenia listín kúpnopredajné zmluvy, ktoré tam boli v minulosti omylom zaradené. K takto usporiadaným listinám vypracovala v roku 2013 čistopis inventára. Pôvodné Stárkovo usporiadanie je zaznamenané v jeho elenchu, ktorý je však nedokončený. V inventári spracovanom Vierou Bernátovou sú uvádzané signatúry, ktoré sa nachádzali na dorze listín. Väčšinou ide o Stárkove signatúry, ale sú tam aj staršie, ktoré Stárek ešte nespracoval.

Fond Magistrát Trenčín je rozdelený na dve manipulačné obdobia:

1. manipulačné obdobie: do roku 1848 (s presahmi) tvoria listiny, knihy, spisy a účtovný materiál.

Prvú podskupinu LISTÍN tvoria stredoveké listiny mesta Trenčín z rokov (1000) 1318-1525 a sú najvzácnejšími archívnymi dokumentmi. Zaevidovaných je stojeden stredovekých listín, z toho je osemdesiatosem originálov a trinásť jednoduchých odpisov. Dve listiny majú vydavateľa pápeža Silvestra – ide o vyhotovenia z 19. storočia, ktoré sa obsahom hlásia do obdobia vlády Štefana I. Kráľovských listín je päťdesiatosem, hodnoverné miesta vydali spolu dvadsať listín. Dvadsaťjeden listín vydali iní vydavatelia.

Prijímateľom listín bolo prevažne mesto Trenčín, ale sú tu aj listiny, ktoré sa mesta priamo netýkajú. Žiadateľmi o vydanie listiny boli konkrétne osoby, ale v tridsiatich troch listinách sú uvedení viacerí petenti len všeobecne.

Celkove je medzi trenčianskymi stredovekými listinami štyridsaťštyri mandátov, z toho dvadsaťjeden sa týka oslobodenia od platenia mýta, šesť mandátov oslobodenia od platenia tridsiatku a v dvoch sa nariaďuje nevyžadovať od mešťanov platenie mýta a tridsiatku zároveň.

Obr. 3 Privilégium Žigmunda Luxemburského z r. 1412, ktorým udeľuje Trenčínu mestské privilégia

Kráľovských confirmácií je desať, okrem nich je medzi trenčianskymi stredovekými listinami ešte šesť kráľovských listín v privilegiálnej forme.

Hodnoverné miesta vydali spolu osem relácií. V privilegiálnej forme s privesenou pečaťou bolo vyhotovených šesť listín hodnoverných miest, ktoré sa zachovali v origináli a dve listiny sa zachovali len v odpise.

Z hľadiska obsahu najcennejšie sú privilégia s udelením mestských práv: povýšenie mesta Trenčín na slobodné kráľovské mesto, udelenie práva skladu na tovar z Ruska a Poľska, práva užívať lesy po oboch stranách Váhu, právo na viaceré jarmoky, právo meča, právo voľby farára a po jeho smrti disponovania s jeho majetkom, právo poľovačky, rybačky a lapania vtákov, právo voľnej plavby a dopravy tovaru po rieke Váh, oslobodenie od platenia mýta a tridsiatku (cla) v Uhorsku okrem platby tridsiatku na domácej trenčianskej tridsiatkovej stanici, právo použiť dvesto zlatých uvoľnených z trenčianskej tridsiatkovej stanice, kde Trenčania platia clo, na budovanie vlastného opevnenia.

Pre mesto bola dôležitá listina (hoci doložená len v odpise) o založení fundácie na kaplnku a oltár sv. Trojice vo farskom kostole Margitou Ďulaiovou (darovanie dediny Ľuborča na tento účel).

Stredoveké listiny mesta Trenčín boli už vedecky spracované (Juck, Marsina, Bartl), ale ešte je možné niektoré z nich preskúmať a zistiť, ako sa týkajú mesta, resp. prečo sa dostali do jeho archívu, keď nemajú priamu súvislosť s mestom a pod.

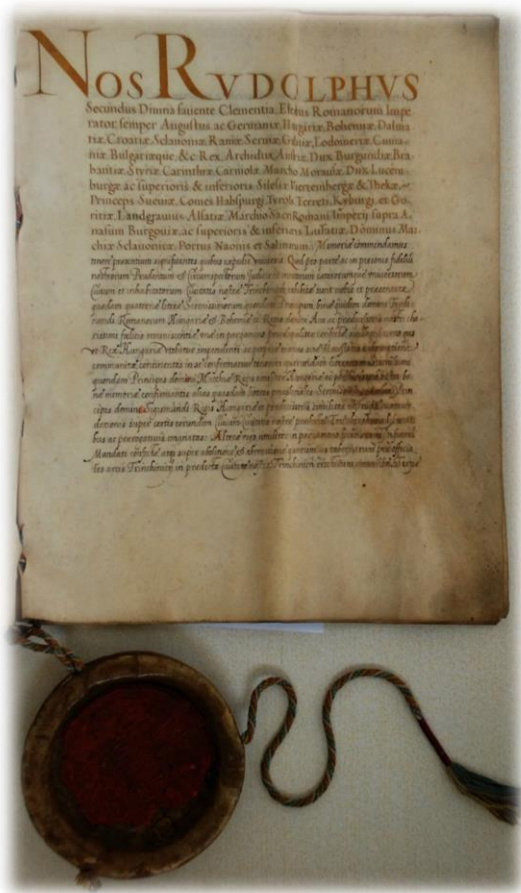
Prístup k štúdiu archívnych dokumentov pochádzajúcich spreď roku 1526 je možný len formou predloženia kópii. Stredoveké listiny sú zdigitalizované a je možnosť ich študovať vo vysokom rozlíšení v priestoroch bádateľne archívu. K listinám je vypracovaný inventár.

Vo fondovom pododdelení novoveké listiny z rokov 1527 – 1839 je zaevidovaných 1734 listín.

Z diplomatického hľadiska sú tu zastúpené privilegiálne listiny, respektíve potvrdenia (confirmácie) privilegiálnych listín, vydaných predošlými panovníkmi v stredoveku. Sú tu ešte udelenia práva na ďalšie jarmoky, vylepšenie privilégia o darovaní dvesto zlatých

z kráľovských tridsiatkov na budovanie opevnenia mesta zvýšením tejto sumy na tristo zlatých a oslobodenie mesta od platenia daní na desať rokov pre následky dobývania hradu vo vojne medzi kandidátmi na kráľovský trón Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským vlastniacim Trenčiansky hrad.

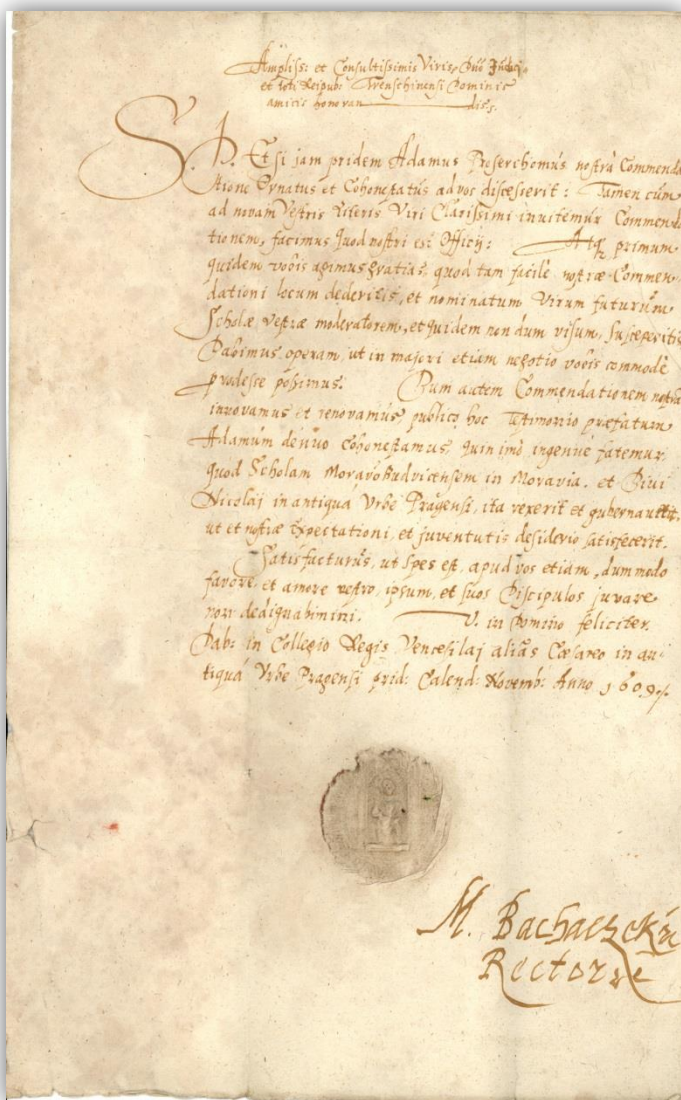
Ďalej sú tu snemové listiny, ktorými panovníci vyhlasovali termín krajinských snemov a povolávali naň vyslancov mesta. Hodnoverné odpisy listín (transumpty) vydali hodnoverné miesta, najmä Nitrianska, Ostrihomská a Bratislavská kapitula. Zastúpené sú tu aj prokurátorské listiny (litterae procuratoriae), v ktorých jednotlivci alebo mesto menujú svojich prokurátorov, ktorí ich budú zastupovať v sporoch. V rozsudkových listinách (litterae

Obr. 4 Privilégium Rudolfa I. pre Trenčín o neplatení mýta a iných poplatkov, 1600

sententiales) nachádzame výnosy súdnych konaní. Svedecké listiny (litterae testimoniales) boli často využívané v súdnych konaniach, pretože dosvedčovali určité skutočnosti. Mesto Trenčín i jednotlivci vydávali tiež rozličné protesty a zákazy (litterae protestationes, inhibitiones) proti bezpráviu. Metačné listiny (litterae metales) vymedzovali chotárne hranice, prípadne ohraničovali nehnuteľné majetky jednotlivcov. Bohato sú tu zastúpené mandáty (príkazy, nariadenia) panovníkov.

Richtár a rada mesta Trenčín vydávali rôzne dosvedčovacie listiny (napr. o dobrých mravoch a počestnom pôvode obyvateľov mesta, predaji, darovaní majetku, o bezúhonnosti a pod.). Vydávali povolenia (napríklad na čapovanie piva a vína), splnomocnenia (na vyberanie daní, na zbierku pre chudobných a pod.). Na žiadosť jednotlivých osôb, alebo na príkaz kráľa vydávali v odpise testamenty zomrelých mešťanov, alebo iné listiny.

Obr. 5 Odpoveď rektora pražskej Karlovej univerzity vo veci učiteľa pre trenčiansku školu, 1609

Odzrkadľujú sa tu spory mesta s hradnými pánmi pre narušenie regálnych práv mesta pre zriaďovanie krčiem pánmi hradu na úkor mesta, tiež pre zriaďovanie panských mýtnic na úkor mesta, pre narušenie slobodných trhov, pre prekážanie mestu užívať okolité lesy, pre odoberanie mestského územia (napr. miesto Na Závoji). Mesto tiež zápasilo o zrušenie cenzu, ktorý platilo hradu, a ktorý nakoniec Katarína Pálfiová preniesla na vydržiavanie mestskej školy. Mestskú školu však obdaroval aj Imrich Forgáč, keď jej daroval stopäťdesiat sedem kníh.

Okrem riešenia územných sporov s hradom a zemanmi zo Zamaroviec a Hanzlíkovej, možno nájsť v novovekých listinách aj údaje k náboženským dejinám – k obdobiu reformácie a núteného

prijatia jezuitov do mesta – k školstvu, ktoré bolo na vysokej úrovni, veď tu bolo gymnázium a učители prichádzali aj z Pražskej univerzity.

V listinách sa nachádzajú nariadenia vodcov protihabsburských povstaní a komunikácia mesta a Turkov. Sú tu doklady o kúpe domu určeného na radnicu, doklady o získaní domu Trenčianskou stolicou, kde sa potom konávali stoličné kongregácie.

Listiny svedčia tiež o snahe mesta získať Popelovský dom a nie zanedbateľné dedičstvo po Barbore Čecháčkovej, ktorá prišla do Trenčína z Košec. Zdokumentované sú škody po veľkých požiaroch mesta v rokoch 1708 a 1790. V kráľovských nariadeniach sú vyčíslené dane mesta na protitureckú obranu. K novovekým listinám je vypracovaný inventár.

Mestská kancelária produkovala tiež potvrdenia o prijatí peňazí a dlžobné úpisy, pre súkromné osoby vydávali ich protesty a zákazy v záležitosti nehnuteľností v meste. Listiny sú pomerne zachované, väčšinou originály. Najviac listín je zo 17. storočia, najmenej z 19. storočia. Jazykom listín je vo veľkej väčšine latinčina, skromné zastúpenie majú maďarské a nemecké listiny.

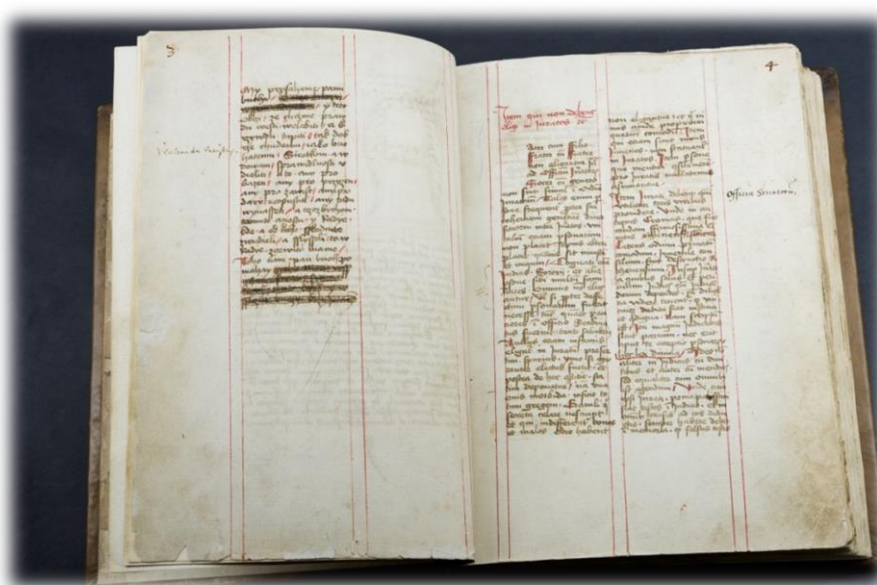
V skupine KNIHY sú často predmetom bádania mestské knihy od roku 1476 do roku 1922, v ktorých sa nachádza množstvo cenných informácií. Obsahujú zápisnice zo zasadaní mestskej rady a riešenie spravovania mestských záležitostí.

Najstaršia mestská kniha je cenná pre časové obdobie záznamov – stredovek. Na začiatku je v nej záznam o tom, aké požiadavky kládli mešťania na richtára a prisazných. Richtár nemá byť vo svojom úrade voči ľuďom nechotný a nevládny, násilný a lakomý atď. Prisaznými sa majú stať takí, čo sa všetkými svojimi silami usilujú o verejný prospech, lebo osobné prospechárstvo vedie k záhube miest. Kniha obsahuje tiež text prisahy richtára a členov rady pri nástupe do funkcie.

Mestská rada zasahovala napr. do hospodárskeho života mesta vydávaním tzv. limitácií cien (mäsa, obuvi a iných výrobkov), nariadeniami o varení a čapovaní piva,

Obr. 6 Erb Trenčína v najstaršej mestskej knihe, 1598

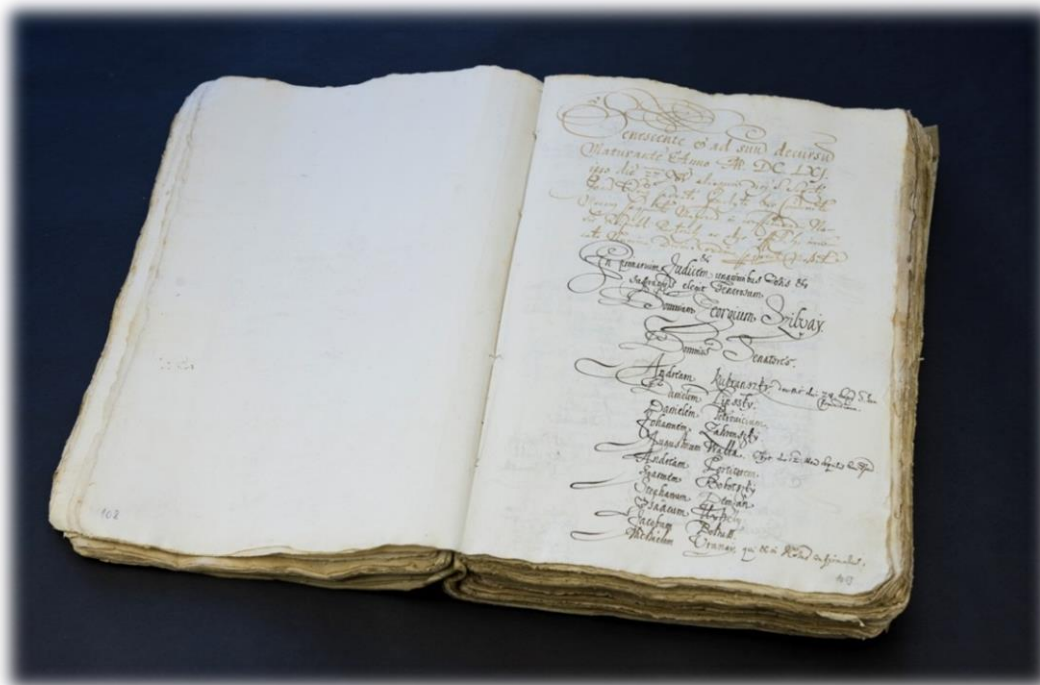
Obr. 7 Úvodné strany najstaršieho mestského protokolu, vľavo prisaha richtára v bohemizovanej slovenčine, 1476

inštrukciami pre sládkov i regulovaním výčapu vína. Riešila spory s hradom, vyvíjala úsilie na odvrátenie rekatolizácie mesta, snažila sa o znovunadobudnutie Ľuborče a získanie Popelovského domu od Barbory Rakovskej.

Mestská rada vydávala tzv. *conventio*, zmluvu o platoch remeselníkov pracujúcich na mestskom opevnení, o platoch farárov, učiteľov a iných mestských zamestnancov (mostnára, trubača, fiškála, hodinára a i.) Je to veľmi dobrý prameň dokladajúci pôvod a pôsobenie farárov a učiteľov. Možno tu nájsť údaje o remeselníkoch, o ich prípadných priestupkoch, potvrdenia o vyučení, tiež svedectvá o čestnom pôvode. Zaujímavý je údaj o ukončení sporu mesta s Jánom Záluským o most cez Váh v roku 1668, trvajúci pätnásť rokov. Z vojenských záležitostí sú tu napr. zápisy o Bočkajovom vojsku v Trenčíne, ďalej o tom, ako sa mestská rada rozhodovala o odpovedi mesta na výhražný list Turkov. Z roku 1805 sú tu zápisy o príchode ruských vojsk a cára Alexandra I. do mesta. Aj iné návštevy vysokopostavených ľudí sú zapísané v mestských knihách ako napríklad chorvátskeho bána s dcérou, snúbenicou Františka Rákociho.

O majetkových pomeroch veľkej časti patriciátu vypovedajú majetkové inventáre. Možno tu nájsť aj genealógie mešťanov (napr. rodiny Makovej, Mikundovej, Adama Ceisla).

V roku 1622 sa spomína uloženie kráľovskej koruny v Trenčíne a opatrenia na prípravu miestnosti a jej stráženie, prípadne dary pre strážcu koruny. V roku 1668 je tu nariadenie o usporiadaní listín a ich registrácii. V staršom období sa zapisovali do mestských kníh aj kúpnopredajné zmluvy, ktorých je v najstaršej mestskej knihe z rokov 1476 – 1581, v porovnaní s inými zápsmi, najviac. Samostatné knihy kúpnopredajných zmlúv sú totiž vedené až od roku 1782. V druhej mestskej knihe z rokov 1564 – 1700 je napr. najstarší súpis obyvateľov Trenčína z roku 1601.

Obr. 8 Zápis v mestskom protokole o reštaurácii magistrátu pre ďalšie funkčné obdobie, 1661

V ďalších knihách z neskoršieho obdobia sú po voľbách (reštaurácii) uvedení funkcionári mesta na čele s richtárom, zvolení na ďalšie ročné obdobie. Približne od 20.

rokov 17. storočia sú v protokoloch na začiatku roka uvedení novoprijatí mešťania (tzv. *Series incorporatorum*). Do mestských kníh sa zapisovali aj súdne spory a procesy. Samostatný súdny protokol sa začal viesť až od roku 1769. Zaujímavé, i keď kruté, sú procesy s bosorkami zo 17. storočia a ich odsúdenie na smrť upálením. Záznamy o tom nachádzame práve v mestských protokoloch. K mestským knihám je rozpracovaný rukopisný inventár a existuje tiež súpis všetkých mestských kníh, nielen zápisníc mestskej rady.

Okrem mestských kníh možno študovať aj expedičné protokoly, protokoly intabulovaných dlhov, hospodárske protokoly, komorsko-hospodárske protokoly, protokoly kúpnopredajných zmlúv, súdne knihy, snemové protokoly, pozemkové knihy, sirotské protokoly a varia (rôzne) knihy.

V knihách s označením „varia“ sú napríklad knihy inkorporovaných mešťanov z rokov 1782 – 1821 až 1861 s medzerami. Zápisy v nich obsahujú nielen meno a priezvisko novoprijatého mešťana, ale aj miesto, odkiaľ dotyčný prišiel, jeho stav, prípadne vek, zamestnanie, aké jazyky ovláda a aký poplatok zložil za prijatie do mesta. Ďalej je v tejto skupine napr. súpis väzňov a cenníky z rokov 1822 – 1843 a i.

Skupinu SPISY zastupujú Intimáty Uhorskej miestodržiteľskej rady, Dekréty Uhorskej komory, Prípisy Kráľovskej kancelárie, Palatinalia, Spisy Septemvirálnej tabule, Missiles (listy), Koncepty listov z Trenčína, Testamenty, Inquisitiones (vyšetrovania a výsluchy), Relácie, Inštancie, Relationes deputatoriae (správy vyslaných senátorov), Divisiones (majetkové del'by), Inventáre, Reverzales (reverzy), Obligácie, Militaria (vojenské záležitosti), Orphanalia (sirotské záležitosti), Varia (rozličné), Iudicialia (súdne záležitosti), Oeconomica (hospodárske záležitosti), Diaetalia (zo snemov), Contractus (zmluvy), Svedectvá a potvrdenia, Religionaria (náboženské záležitosti) a Protestácie.

V Militariách sa nachádzajú aj dve škatule spisov označených Rákociana. Z týchto dokumentov čerpal aj Peter Štibrány v článku „Trenčín za povstania 1703 – 1711“, ktorý vyšiel vo Vlastivednom zborníku Považia v roku 1961. Z dokumentov môžeme poukázať na mandát Františka Rákocziho II. o reštaurovaní magistrátu, sťažnosti na nemeckú posádku hradu a na škody v meste, ďalej súpis zbraní z roku 1705, zoznam osôb prepustených z Trenčína pre nedostatok potravín, zoznam hladujúcich z roku 1706, ktorí žiadali povolenie odísť z mesta, zoznam osôb ženského pohlavia, zoznam mešťanov – šľachticov I. a II. triedy, kontribúcie a poplatky mešťanov za kuruckého obliehania a mnohé iné zaujímavé dokumenty, písané v prevažnej miere v nemčine, ale i v latinčine.

Diaetalia obsahujú pozvania na krajinský snem, inštrukcie pre mestských vyslancov a ich správy posielané mestu zo snemu. Zaujímavé sú spisy z rokov 1646 - 1647, keď sa evanjelici pokúšali zabrániť príchodu jezuitov do Uhorska. Aj Trenčín ako protestantské mesto bolo zainteresované v tomto úsilí, čo dokladá aj inštrukcia pre legátov a korešpondencia s nimi o krokoch urobených proti jezuitom a v spoločnom postupe evanjelikov.

Relationes deputatoriae sú správy senátorov vyslaných na vykonanie rozhodnutia mestskej rady. Vykonávali exekúcie, majetkové del'by, uvedenie do majetkovej držby a pod.

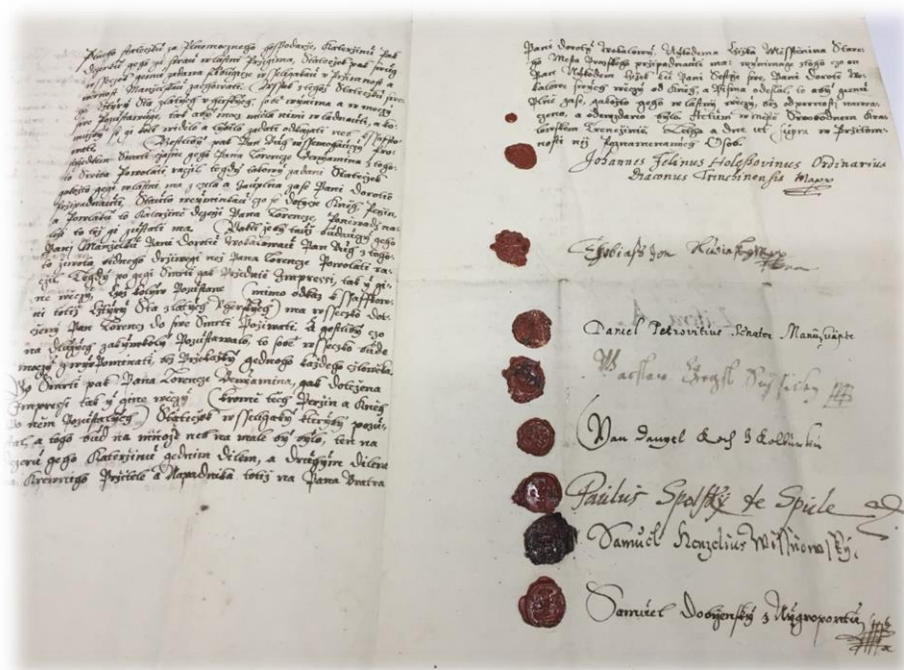
V obligáciách je zapísané množstvo pôžičiek uzatvorených mestom v snahe dostať sa zo zlej finančnej situácie vzniknutej niekoľko ročnou kuruckou blokádou a ďalšími kumulovanými katastrofami, ako bol osudný požiar v roku 1708 a vypuknutie moru v roku 1715.

V zmluvách (Contractus), rozdelených na dve pododdelenia - nájomné zmluvy a kúpnopredajné zmluvy, možno v prvej skupine nájsť nájomné zmluvy na polia, jatky, krčmy, prenájom rybačky, skliepkov, majera Visocko, mostného mýta a iné z rokov 1838 – 1845. Pri nájmoch podnikov mesta (krčmy a i.) možno sledovať ceny prenájmov, prípadne mená prenajímateľov. V druhom pododdelení - kúpnopredajné zmluvy, sa dajú študovať

majetkové pomery obyvateľov mesta, prípadne v malej miere aj genealogické väzby. Spomína sa tu napríklad viackrát priezvisko Štúr. Usporiadanie týchto dokumentov nie je dokončené, ale sú čiastočne sprístupnené registrami.

Genealogické údaje sú lepšie zastúpené v Testamentoch, Inventároch a v Divisiones (majetkových del'bách) a ponúkajú obraz o celkových majetkových pomeroch mešťanov. Dokumenty poukazujúce na obchodnú činnosť, zariadenie, ošatenie a podobne slúžia ako prameň k výskumu každodennosti (inventáre zariadenia domu, šperky, šaty, zbrane, knihy).

Testamenty (1526 – 1870) trenčianskych obyvateľov sú vhodné najmä pre jazykovedný výskum dobovej slovenčiny a miestnych toponým, či už v samotnom Trenčíne, alebo na okolí. Sú historicky cenné, pretože obsahujú aj informácie k najrozličnejším témam - postaveniu žien v dobovej spoločnosti, informácie o remeselníkoch vykonávajúcich svoje činnosti v rámci mesta, poskytujú obraz o chove domácich zvierat, pestovaní a zásobovaní poľnohospodárskymi produktmi, dobovej móde, vrátane dejín každodennosti. Tiež podávajú obraz o hospodárení a prosperite mesta a o finančných možnostiach obyvateľstva. Z veľkej časti boli vyhotovené v bohemizovanej slovenčine.

Obr. 9 Svadobná zmluva medzi Václavom Benjaminsom Vodhájom a vdovou Dorotou Vokálovou, českých exulantov a knihtlačiarov 1647

V menšej miere sú tu zastúpené aj testamenty v latinčine, nemčine i maďarčine a z 2. polovice 18., no najmä z 19. storočia, je

zachovaných aj mnoho hebrejských a slovenských závetov. Závety sú historicky cenné, pretože obsahujú informácie k najrozličnejším témam vrátane dejín každodennosti. Z dokumentov tejto skupiny čerpala v roku 2006 aj Lucia Gáliková, poslucháčka Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave vo svojej úspešnej diplomovej práci „Každodenný život Trenčanov na základe testamentov z r. 1600 až 1715. K testamentom a Inventárom je vypracovaný podrobný katalóg.

Inquisitiones (1606 – 1849) sú výsluchy svedkov a rôzne vyšetrovania v súdnych záležitostiach.

V Iudicialiach je sprístupnená formou inventára skupina Súdne procesy (1674) 1725 – 1849. Ide predovšetkým o majetkové spory pre dlhy, nespravodlivé rozdelenie dedičstva, pre nevrátenie dlhu, neplatenie nájmu, pre nekalú konkurenciu či spôsobenie majetkovej škody. Ďalej sú tu konkurzy majetku obsahujúce niekedy aj inventár majetku a mená veriteľov. Z trestnej agendy sú tu ublíženia na cti, bitky, vraždy, krádeže, podvody, cudzoložstvá, rúhania sa voči Bohu a Panne Márii, opilstvo a záhaľčivý život, vyvolanie pohoršenia nadávkami, pokus o otrávenie, ale aj vzbura evanjelikov pre predvolanie evanjelického kazateľa pred magistrát, odmietnutie perníkára dávať určité množstvo korenín mestu podľa nariadenia Uhorskej komory a pod.

V skupine ÚČTOVNÝ MATERIÁL sú zaradené Prijmy a výdavky, Rationes a Daňové knihy z rokov 1500 až 1863.

Staršie účtovné záznamy, uložené v skupine Prijmy a výdavky od roku 1528 do roku 1856 obsahujú hlavné účtovné registre komorníka a samostatné účtovné registre správcu pivovaru, register vyúčtovania kostolných príjmov a výdavkov, tiež register príjmov a výdavkov špitála, fiziernický register (obsahujúci príjem a výdaj vína), účty mestského hostinca, register tridsiatkových príjmov a výdavkov prijatých z trenčianskej tridsiatkovej stanice na základe privilégia a účelovo viazané na budovanie opevnenia, neskôr používané aj na budovanie hrádzí na Váhu. Tu bolo tiež účtovne doložené ich použitie. V účtoch komorníka možno nájsť hospodárenie s úrodou z mestských polí, v špitálskom registri pre zmenu hospodárenie s úrodou z majera patriaceho k špitálu a doložený je aj inventár samotného špitála. V účtoch komorníka nájdeme rozpísané výdavky na platy mestských funkcionárov a zamestnancov, medziiným aj kata. Tak v roku 1665 sú zaznamenané odmeny pre kata za popravy bosoriek: 20. júna „*od paleny sztrigi*“, 23. júna „*od executie dvuch strig*“, 11. júla „*od paleny Lobodaszky a Mlynarky*“. Okrem toho v daňových registroch môžeme sledovať majetok jednotlivých mešťanov v registri nazvanom Určenie dane z domov, majerov, kopanic, záhrad, z obchodu (*Limitatio taxae Regiae super domos cenzuales, alodia, extirpatitias, hortos, negotiationes*). Želiari platili Jakubskú daň a nájdeme medzi nimi mnohých českých exulantov. Napr. v roku 1635 je na samostatnom dokumente súpis českých exulantov, ktorí našli útočisko práve v Trenčíne.

Účtovný materiál bol aj je častejšie využívaný pre svoju pramennú hodnotu nielen na zistenie hospodárenia mesta, jeho najväčších príjmov plynúcich z pivovaru a čapovania vína, ale aj na poznanie fungovania špitála, pivovaru, údajov o úrode i o každodennom živote v meste. Napríklad záznamy o spevoch (náboženských) žiakov a pod. Dozvieme sa o cestách vyslancov, daroch kráľovským a stoličným úradníkom, daroch a pohosteniach pri rôznych príležitostiach (reštaurácia, introdukcia úradníkov). Napríklad v roku 1584 dostali vyslanci peniaze na stravu ale tiež vtáky, zajace a šafran ako dary pre vyššie postavené osoby.

Prijmy a výdavky sú vo fáze sprístupňovania formou inventára. Jazykom v účtovnej agende je mnohokrát bohemizovaná slovenčina.

2. manipulačné obdobie od roku 1850 zahŕňa knihy, spisy, účtovný materiál a mapy a plány.

KNIHY tvoria registratúrne pomôcky mestského súdu, agendu policajného kapitána, vojenské a matričné záležitosti, registratúrne pomôcky k administratívnym spisom a registratúrne denníky domácej pokladnice.

V skupine SPISY sú zastúpené prezidiálne a administratívne spisy, spisy policajného kapitána, iuridica a spisy mestského súdu.

Prameňom k štúdiu prosperity mesta je aj ÚČTOVNÝ MATERIÁL. Tvoria ho účtovné knihy a denníky domácej pokladnice, hlavné denníky domácej, daňovej a sirotskej

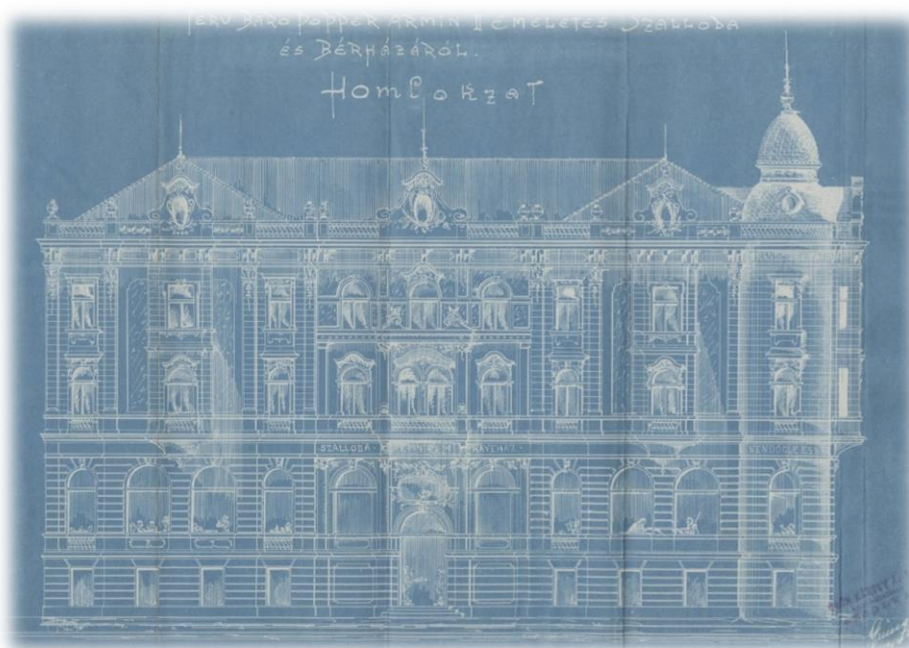
pokladnice, účty rôznych základín, rôzne daňové knihy a vyrubujúce lajstrá, knihy poplatkov a pod.

Skupinu MAPY A PLÁNY tvorí 385 jednotlivín. V najstarších, ktoré sa v archíve nachádzajú, možno študovať pôvodné opevnenie hradu, rozlohu mesta, či koryto rieky Váh, ako to vidieť na mapách Kováča a Richtera.

Obr. 10 Kováčova mapa opevnenia Trenčianskeho hradu, Váhu a okolia, 1730

Okrem toho sa v tomto fonde nachádza množstvo zaujímavých projektov budov mesta, aj dnes už neexistujúcich, ktoré poskytujú údaje o architektúre mesta. Výsledky takéhoto bádania zhrnula v roku 2009 Radka Nedomová, poslucháčka Katedry dejín umenia a kultúry Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave v svojej diplomovej práci “Vývoj architektúry mesta Trenčína v rokoch 1890 – 1920“.

Obr. 11 Nákres plánu Hotela Elisabeth, 1900

Dokumenty pochádzajúce z činnosti mesta sú bohatým zdrojom údajov o spoločenských vzťahoch a reáliách života v Trenčíne od začiatku 14. storočia. V elektronickej forme je k fondu vypracovaných deväť archívnych pomôcok a ďalších dvanásť pomôcok je v rukopisoch.

Okrem Magistrátu mesta Trenčín sú častým predmetom štúdia i fondy okresnej, mestskej a obecnej správy do roku 1945, najmä Okresný úrad v Trenčíne (1923-1945) a Okresný úrad v Novom Meste nad Váhom (1923-1945), Mestský úrad v Trenčíne (1922-1945) a notárske úrady okresu Trenčín a Nové Mesto nad Váhom. Dokumenty podávajú informácie o politickom, hospodárskom, sociálnom a kultúrnom živote regiónu.

Na informácie sú bohaté ucelené fondy notárskych úradov, ktoré sú zdrojom údajov o obciach od konca 19. storočia až do roku 1945. Notariáty poskytujú dáta o obecných pravidlách, elektrifikácii obcí, voľbách, výstavbe, o hospodárení obcí a obecných škôl, politickej situácii a pod. Obsahujú aj rôzne správy, súpisy a výkazy, najmä o hospodárskej situácii, národnostnom a náboženskom zložení obyvateľstva, ale aj agendu týkajúcu sa poľnohospodárstva, daňových pravidiel, majetkových pomerov, zdravotného stavu obyvateľstva i informácie z kultúrnej oblasti s spoločenského života.

V roku 1923 vzniknuté okresné úrady a Mestský úrad v Trenčíne poskytujú informácie o medzivojnovom a vojnovom období. Dokumentujú aj obdobie Slovenskej republiky (1939 – 1945) a fungovanie na okresnej úrovni. Zachytávajú deportácie Židov, arizáciu, či prechod frontu a protifašistický odboj.

Množstvo informácií o povojnovom živote, politickej situácii a hospodárskom, sociálnom a kultúrnom rozmachu sa dá nájsť vo fondoch úradov okresnej, mestskej a obecnej správy v rokoch 1945 - 1990, prioritne vo fondoch Okresných národných výborov v Trenčíne a v Novom Meste nad Váhom, mestských národných výborov v Trenčíne, Novom Meste nad Váhom, Nemšovej, Starej Turej, Trenčianskych Tepliciach, miestnych národných výborov z okresov Trenčín a Nové Mesto nad Váhom a vo fonde Štátny stavebný úrad v Trenčíne.

Fondy národných výborov obsahujú pramene k poznaniu politických, hospodárskych, kultúrnych a spoločenských pomerov v období komunizmu. Z obsahového hľadiska sú najdôležitejšie zápisnice orgánov národného výboru – pléna, rady a komisií. Týkajú sa volieb, činnosti národného výboru, poľnohospodárskych prác, riešení sťažností a problémov v sociálnej, zdravotnej a bytovej oblasti či výstavby. Tiež je tu zachytená tematika priemyslu, hospodárstva a financií. Vo fonde Okresný národný výbor v Trenčíne je napríklad v roku 1946 zachytená exhumácia obetí pochovaných na Brezine, preverenia politickej a národnej spoľahlivosti, vydávanie osvedčení o československom štátnom občianstve, budovanie obcí, elektrifikácia, tiež znárodňovanie podnikov a pod.

Častým záujmom bádateľov a žiadateľov o správne informácie sú fondy Katastrálny meračský úrad v Trenčíne a Katastrálny meračský úrad v Novom Meste nad Váhom, ktoré vznikli v roku 1850. Uchovávajú informácie o pôvodnom katastrálnom stave oboch okresov. Poskytujú údaje o starších chotárnych názvoch a majetkových pomeroch obyvateľov. K tomuto účelu sú často využívané aj dokumenty prvej pozemkovej reformy a odboru poľnohospodárstva, lesného a vodného hospodárstva z fondu Okresný národný výbor v Trenčíne. Táto oblasť je zastúpená rôznymi prehľadmi o počte osôb činných v poľnohospodárstve, súpismi zvierat, plôch kultúr a osevu, výmermi obhospodarovanej pôdy. Cenné údaje poskytujú rozpisy poľnohospodárskej výroby, zoznamy záhumienkarov, držiteľov poľnohospodárskej pôdy, výkazy zmien pozemkov jednotných roľníckych družstiev (JRD) po hospodársko-technickej úprave pozemkov (HTÚP), projekty HTÚP, zmeny kultúr a ochrana poľnohospodárskeho pôdneho fondu. Dokumenty k týmto témam môžeme nájsť aj vo fondoch JRD a štátnych majetkoch, neskôr v podielnických družstvách, či vo fonde

Okresná poľnohospodárska správa v Trenčíne (1951 - 1990), alebo Regionálna poľnohospodárska informačná služba v Trenčíne (1991 -1996).

Obsahovo zaujímavé sú dokumenty finančných a daňových úradov, dôchodkové kontrolné úrady do roku 1953 či Okresná finančná správa v Trenčíne (1971 - 1990). Vo fonde Daňová správa v Trenčíne (1934 - 1949) v skupine živnostenská daň sú zoznamy firiem, živnostníkov a ročné výkazy ich hospodárenia, ktoré sú vhodné k štúdiu hospodárskych dejín. V hárkoch slúžiacich k výberu domovej dane sú údaje nielen o domoch a ich majiteľoch, ale často aj projekty domov, ktoré slúžia hlavne žiadateľom o správne informácie. V dôchodkových kontrolných úradoch sú zapísané pálenice a údaje o nich. Dokumenty týchto fondov odrážajú život regiónu počas celej socialistickej éry.

Okresnú, mestskú a obecnú správu od roku 1991 zastupujú fondy Okresný úrad v Trenčíne a Novom Meste nad Váhom, Obvodný úrad v Trenčíne, mestské a obecné úrady v okresoch Nové Mesto nad Váhom a Trenčín. Toto obdobie reprezentujú aj špecializované úrady - Obvodné úrady životného prostredia v Trenčíne a v Novom Meste nad Váhom, školská správa či lesné, colné úrady a fond Okresná správa Zboru požiarnej ochrany v Trenčíne.

Dokumenty podávajú informácie o situácii po páde komunizmu, z toho vyplývajúce spoločenské zmeny, ako aj vznik Slovenskej republiky.

Z oblasti súdництва sú žiadateľom najviac predkladané dokumenty okresných prokuratúr a okresných súdov, verejných notárstiev a štátnych notárstiev okresu Trenčín a Nové Mesto nad Váhom, ale i miestnych ľudových súdov. Sú potenciálnym zdrojom informácií pri štúdiu dejín práva, ale najviac sú využívané v správnej agende, pretože pre správne účely je možné využiť záznamy o prevodoch nehnuteľností a vkladoch vlastníckeho práva na základe rozhodnutí o prerokovaní dedičstva alebo kúpnopredajných zmlúv.

Trenčín bol vždy významným hospodárskym, ale i kultúrnym centrom a sídlom viacerých škôl regionálneho i nadregionálneho významu.

Dejiny školstva je možné študovať aj vo fondoch Školských inšpektorátov v Trenčíne a Novom Meste nad Váhom. V trenčianskom inšpektoráte je zachovaná kronika, kde sú zdokumentované obecné školy aj s dnes už vzácnymi fotografiami. Ďalším zdrojom informácií sú dokumenty odborov školstva ONV, či Školskej správy v Trenčíne (1991-1996). V správe archívu sú aj fondy viacerých škôl. Najvýznamnejším je fond Gymnázium Ľudovíta Štúra v Trenčíne. Od roku 1764 tu fungovalo piaristické gymnázium, kde študovali významné osobnosti svetového formátu, ako napr. astronóm, matematik a fyzik slovenského pôvodu Maximilián (Rudolf) Hell, astronóm a vysokoškolský pedagóg Daniel Matej Kmeť, alebo neskôr slovenský autor literatúry faktu, venujúcej sa najstarším dejinám ľudstva JUDr. Vojtech Zamarovský. Trenčianske gymnázium navštevoval aj popredný slovenský historik, archivár, špičkový znalec slovenského a uhorského stredoveku, najmä listinného materiálu, zostavovateľ slovenského diplomatára Richard Marsina, slovenský heraldik a genealóg, vysokoškolský pedagóg Jozef Novák a slovenský historik, odborník na stredoveké dejiny, spisovateľ a vysokoškolský pedagóg Matúš Kučera.

Zaujímavé sú aj fondy Vyššia dievčenská škola v Trenčíne, (1822 - 1919), ale i odborné, učňovské, základné a iné školy. Okrem možnosti štúdia dejín škôl sa dokumenty využívajú v správnej agende vo forme výpisov, kópií či potvrdení.

Pramennú základňu k dejinám zdravotníctva tvorí fond Okresný ústav národného zdravia v Trenčíne 1897 - 1978. Uchované sú kmeňové knihy nemocnice a jednotlivých oddelení od roku 1939. Najviac je využívaná ambulantná kniha gynekologicko – pôrodnického oddelenia, pretože sú tam poznačené pôrody s časovým údajom narodenia.

Zaujímavé sú aj fondy týkajúce sa sociálnej starostlivosti, napr. Okresná starostlivosť o mládež v Trenčíne (1929 - 1950). Možno tu nájsť napríklad súpisy telesne postihnutých detí, či zamestnávanie utečencov a chudobných uchádzačov.

K štúdiu cirkevných dejín je k dispozícii fond Rehoľa piaristov v Trenčíne (1776 - 1950) či rímsko-katolíckej úrady a náboženské obce.

Vývoj hospodárstva a prosperitu regiónu možno sledovať v dokumentoch podnikov, dnes už v prevažnej miere zaniknutých, napr. Svojpomoc, výrobné družstvo v Trenčíne (1923 - 1997), Dekora, výrobné družstvo v Trenčíne (1945 - 1999), rozvoj stravovacích služieb, napr. vo fonde Reštaurácie, štátny podnik v Trenčíne (1967 - 1992), rozvoj mestských služieb vo fonde Združené služby mesta Trenčín (1970 - 1992), či Technické služby mesta Trenčín (1962 - 1996).

Dokumenty rôznych politických strán podávajú obraz o stave spoločnosti v príslušnom období. Najväčším fondom z tejto kategórie je Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska v Trenčíne z rokov 1948 - 1990 v rozsahu 201,42 bm. Spoločenskú situáciu môžeme sledovať aj vo fondech okresných a miestnych výborov Národného frontu, postavenie pracujúcich vo fonde Okresná odborová rada v Trenčíne (1960 - 1990) a ďalších.

Okrem fondov orgánov verejnej moci archív spravuje aj fondy súviace s kultúrou a osvetou, napr. Trenčianske múzeum v Trenčíne (1967 - 2005), okresné osvetové rady a pod. Rozvoj športu je možné skúmať, napr. vo fondech Trenčiansky športový kruh (1891 - 1917), Telovýchovná jednota DUKLA Trenčín (1977 - 2004) a iných.

Nemenej zaujímavé sú aj fondy rodov, panstiev, ale hlavne rodín, napr. Rodina Čenkej z Čachtíc (1674 - 1955), Rodina Lipská (1649), Rodina Melferber z Trenčína (1883 - 1940) a pod.

Obr. 12 Armáles pre rodinu Lipskú, 1649

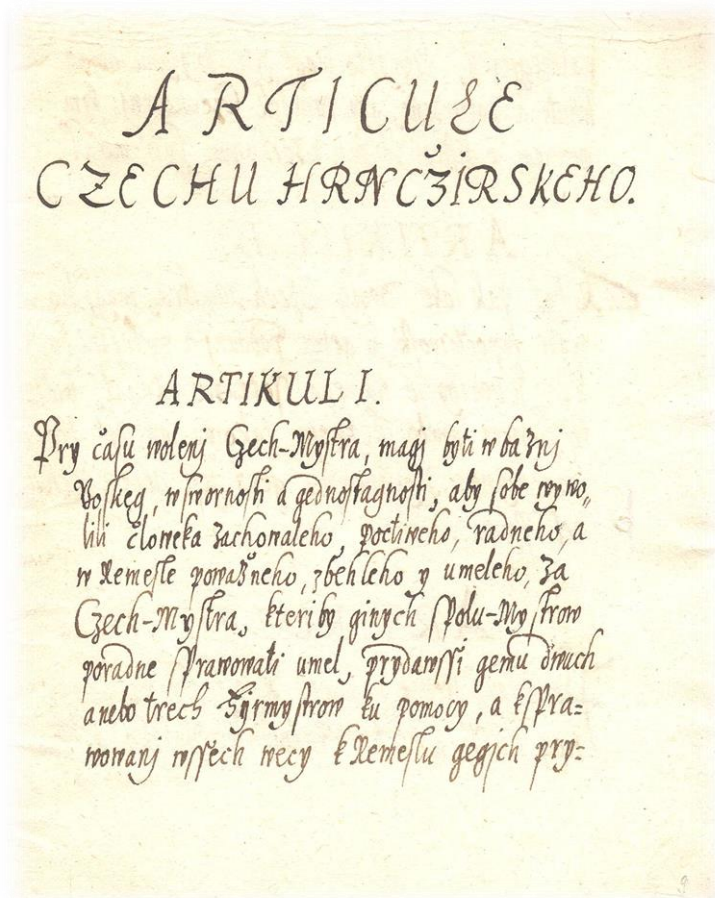
Zaujímavým žriedlom informácií k regionálnym dejinám sú fondy významných osobností regiónu. Za pozornosť stojí pozostalosť významného dejateľa slovenskej kultúry katolíckeho kňaza, rektora kláštora a provinciála Piaristov v Trenčíne, hudobníka a pedagóga Piaristického gymnázia v Trenčíne, regionálneho historika, spisovateľa a publicistu Jozefa Braneckého (*1892 - †1962 - časové rozpätie fondu 1859 – 1992, rozsah 14 archívnych škatúl). Okrem životopisných dokumentov, ktoré tvoria osobné doklady, doklady o vzdelaní a legitimácie, denníky a pod. sa vo fonde nachádza aj korešpondencia, v prevažnej väčšine osobná (napr. aj s Danielom Rapantom, Branislavom Varsíkom). Bádateľ tu nájde množstvo rukopisov a strojopisov jeho vedeckých a literárnych diel a podkladov k nim. Ďalšiu skupinu dokumentov tvoria prejavy, kázne a modlitby, tiež rôzny ilustračný materiál v podobe portrétov, fotografií, kresieb, ilustrácií, štočky a výstrižky z novín. Nájde tu tiež brožúry, časopisy, výročné správy gymnázia, ale i hudobniny. Fond uzatvárajú písomnosti k jubileám Braneckého a dokumenty vzniknuté po jeho smrti – články v časopisoch a zborníkoch o tejto osobnosti. Fond je zinventarizovaný a bohato využívaný pri spracovaní tém venovaných osobnosti Jozefa Braneckého alebo cirkevným, či regionálnym dejinám. Čerpala z neho napr. i poslucháčka FFUK, Katedry archívniectva a pomocných vied historických Stanislava Janušková vo svojej diplomovej práci „Jozef Branecký – rozbor osobného fondu.“

Mnoho cenných informácií o Trenčíne sa nachádza aj v osobnom fonde Vladimíra Chovana, bývalého náčelníka Sokola, účastníka protifašistického odboja, povojnového tajomníka Revolučného národného výboru v Trenčíne, zanieteneho filatelistu, numizmatika, ale aj všestranného športovca. Vo fondoch nájde dokumenty viažuce sa najmä k činnosti TJ Sokol a Považskej sokolskej župy v Trenčíne, ktorého bol spoluzakladateľom. Dokumenty

k činnosti Sokola sa nachádzajú aj v osobnom fonde Jána Kudlu.

Za povšimnutie stojí aj fond lekárnik, umeleckého fotografa a publicistu Ján Halašu. Jeho fotografie mapujú región Trenčína a jeho okolie. Zachytávajú život v týchto lokalitách z etnografického pohľadu a tvoria súčasť zbierkových fondov mnohých galérií a múzeí. Vo fonde je okrem iných dokumentov uložených 684 fotografií, 45 filmov a 1383 negatívov. Bol priekopníkom slovenskej turistiky a vysokohorského športu. Je autorom viacerých turistických sprievodcov a publikácií a mnohých vlastivedných článkov.

Medzi známejšie osobnosti regiónu, ktorých osobné fondy sú uložené v archíve, patrí napríklad Ján Komorovský, profesor Univerzity Komenského v Bratislave a zakladateľ slovenskej religionistiky. Založil Slovenskú spoločnosť pre štúdium

Obr. 13 Artikuly trenčianskeho cechu hrnčiarov, 1658

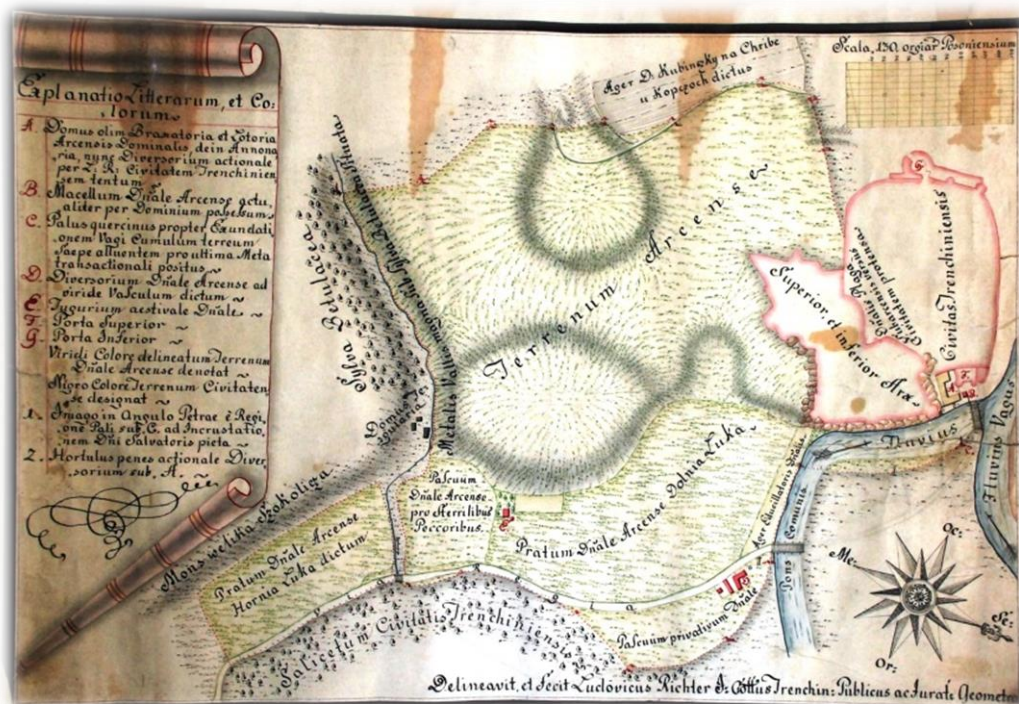
náboženstiev a Hieron, prvý religionistický časopis na Slovensku.

Do histórie Trenčína sa zapísal aj gymnaziálny profesor Štefan Pozdišovský, verejnosti známy najmä ako prekladateľ rímskeho nápisu na hradnej skale. Bol odborníkom a priekopníkom na regionálnu históriu, archeológiu, etnografiu, numizmatiku a na dejiny umenia. Venoval sa i umeleckej histórii, geografii a historickej topografii, bol vynikajúci fotograf a dokumentátor. Zanechal stopy v každej z vedeckých činností múzea, do vysokého veku spracoval ešte staré mnohojazyčné (latinčina, maďarčina, nemčina) knižné fondy múzea, publikoval články a štúdie, z ktorých dodnes čerpajú historici celého Slovenska, nielen z regiónu.

Aktuálne je v depote archívu uložených štyridsaťosem osobných fondov.

V menšej miere majú bádatelia v našom archíve možnosť študovať aj dokumenty cechov (v Novom Meste nad Váhom, Trenčíne, Beckove, Čachticiach, Hrušovom a Starej Turej), živnostenských spoločenstiev (Obchodné grémium v Trenčíne (1851 - 1950), Odborné spoločenstvo hostinských a výčapníkov v Trenčíne (1932 - 1950), okresných živnostenských spoločenstiev a iných). Údaje z nich sú využívané napríklad v monografiách obcí.

Tiež je možné študovať aj históriu spolkov (dobrovoľné hasičské zbory, okresné hasičské jednoty, 329. Zbor Slovenskej ligy v Trenčíne (1931 - 1944) a i.), záujmových organizácií, napr. Zväz Československo-sovietskeho priateľstva (ČSSP), Okresný výbor Československého zväzu telesnej výchovy v Trenčíne (1967 - 1989), Klub filatelistov 52-19 v Trenčíne (1925 - 2002) a iné.

Obr. 14 Richterova kolorovaná mapa Trenčianskeho hradu a okolia, 1781

Zo zbierok môžeme spomenúť zbierku máp a plánov, hudobné zbierky, zbierku, typárií a pečatidiel, fotografií, pohľadníc, dobovej dokumentácie, kroník, novinových výstrižkov a pod.

Stredobodom bádateľského výskumu muzikológov sú sakrálné a svetské diela sústredené okrem iných v Hudobnej zbierke jezuitov a piaristov v Trenčíne (1721 - 1854). Obsahuje notové záznamy skladieb prevažne náboženského, ale aj svetského charakteru. Nachádza sa tu aj najstarší odpis Haydna, Mozarta a Beethovena na Slovensku. Zbierka je veľmi vzácna a využívaná aj medzinárodne. Objavili ju v roku 1951 pracovníci archívu v oratóriách piaristického kostola v Trenčíne. Neskôr sa dostala do bývalého Oblastného archívu v Nitre a odtiaľ sa vrátila do Trenčína. Druhou najvýznamnejšou je Braneckého

Obr. 15 Najstarší známy odpis skladby W. A. Mozarta na Slovensku, 1787

zbiierka hudobní (1732 – 1950). Jej pôvodca Jozef Branecký daroval v roku 1952 určité množstvo hudobní archívu v Trenčíne a v roku 1956, po preložení do výslužby, venoval archívu celú zbierku. Obsahuje skladby ľudové, tanečno-zábavné (úryvky z operiet), i klasické diela. Texty piesní sú v slovenčine, češtine, maďarčine, nemčine, latinčine a chorvátčine. Skladby sú cirkevné i svetské.

Ďalšou je Zbierka hudobní K. G. Richtera (1862 – 1902). Pôvodcom zbierky je Karol Gašpar Richter, hudobný skladateľ a kapelník 71. pešieho pluku v Trenčíne. Zbierku prevzal

Mestský archív v Trenčíne v roku 1961 zo Štátneho archívu v Bratislave, pobočka Nitra. Jednu tretinu zbierky tvoria vlastné Richterove skladby, väčšinou pochody. Zbierka obsahuje aj tlačene skladby. Spomínané tri zbierky sú depozitom majiteľa Rehole piaristov na Slovensku a sú prístupné formou inventára.

Okrem toho je vytvorená Zbierka hudobní rôznej proveniencie, 15. – 20. storočie, ku ktorej je vyhotovený súpis. Skladá sa z hudobní darovaných a deponovaných jednotlivcami, je otvorená ďalším prírastkom z darov jednotlivcov a inštitúcií.

Obsahuje hlavne tlačene skladby, ale aj list zo starého

Obr. 16 Mestské knihy zo 17. storočia. Jedna z nich so starším notovaným pergamenovým prebalom

kancionála z 15. alebo 16. storočia. Zbierka sa začala tvoriť v 50. rokoch.

Zbierky sú stredobodom bádateľského výskumu muzikológov. Pri svojej práci z nich čerpal i huslista a umelecký vedúci súboru *Musica aeterna* Peter Zajíček, či hudobná vedkyňa Darina Múdra a ďalší.

Dôležitým prameňom sú aj pergamenové notované prebaly magistrátnych protokolov cca z prvej polovice 17. storočia, ktoré podrobnejšie študovala Eva Veselovská a slúžia aj ako zdroj k zdokumentovaniu stredovekej cirkevnej hudby.

Od roku 1976 si archív objednal výstrižkovú službu s heslom Trenčín – okres, ktorá fungovala až do r. 1994. Takto vytvorená zbierka novinových výstrižkov z nášho okresu má rozsah 6,88 bm. Často využívanou je i Zbierka dobovej dokumentácie, v ktorej je sústredený materiál od r. 1860 až po súčasnosť.

Pretože od roku 2015 má archív krajskú pôsobnosť, spravuje aj fondy Krajský úrad v Trenčíne (1996 - 1999) a Úrad Trenčianskeho samosprávneho kraja (2002 – 2009).

Z celkového množstva 5000 bm archívnych dokumentov spravovaných v sídelnom archíve je usporiadaných 64,5 % dokumentov, inventarizovaných 20 % a katalogizovaných 1,2 %. Nespracovaných je 1,13 bm materiálu, čo predstavuje len 0,02% z celkového množstva.

Každý rok sa spracované archívne fondy priebežne inventarizujú. K jednotlivým archívnym fondom je k 31. 12. 2018 vypracovaných šesťdesiatjeden inventárov, deväť katalógov a dvestodvadsaťjeden pôvodných archívnych pomôcok.

ODDELENIE SLUŽIEB VEREJNOSTI

Oddelenie služieb verejnosti v Štátnom archíve v Trenčíne vzniklo v roku 2015 po tom, ako vstúpil do platnosti zákon č. 266/2015 Z. z., ktorým sa zmenil a doplnil zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Legislatívna zmena znamenala zmenu sústavy archívov na Slovensku, ktorá mala dosah aj na bývalú trenčiansku pobočku Štátneho archívu v Bratislave. V samotnom Štátnom archíve v Trenčíne vznikli dve oddelenia. Jedným z nich je práve oddelenie služieb verejnosti. Predmetné oddelenie plní viacero činností najmä vo vzťahu k verejnosti. Je to predovšetkým bádateľská agenda, prevádzka odbornej archívnej knižnice, podateľne, vybavovanie správnej agendy a predarchívna starostlivosť. V súčasnosti je v rámci oddelenia systematizovaných päť štátnozamestnaneckých miest, z nich len dve štátnozamestnanecké miesta sú systematizované ako vysokoškolské.

PODATEĽŇA

Podateľňa je dôležitou súčasťou archívu. Prijíma a eviduje všetky podania doručené archívu od fyzických a právnických osôb v listinnej podobe, alebo elektronicky. Podateľňa je zároveň miestom, kde sa realizuje výber správnych poplatkov v súlade so zákonom č. 145/1995 Z. z. o správnych poplatkoch v znení neskorších predpisov. Poplatky je možno v archíve uhradiť viacerými spôsobmi. V hotovosti sa dajú zaplatiť poplatky za služby archívu (xeroxkópie, fotografovanie). Poplatky stanovené podľa zákona sa vyberajú prostredníctvom elektronickej pokladne, alebo kolkom (overenie dokumentov, predloženie spoplatnených dokumentov). Pracovník podateľne ďalej plní činnosti spojené s materiálno-technickým zabezpečením fungovania archívu, ako evidovanie a kontrola cestovných

příkazov, dochádzka zamestnancov, objednávanie, vyzdvihnutie a rozdeľovanie stravných lístkov pre zamestnancov, zadávanie požiadaviek na papier, tonery, kancelárske potreby na Centrum podpory Trenčín či zúčtovanie centrálnej faktúry za poštovné služby, cestovné náhrady a reprezentačný fond. Pracovník podateľne je zároveň zodpovedný za evidenciu technických správ a záznamov o kontrole z prehliadok archívnej budovy a zariadení v nej (výťah, bleskozvody, kotolňa, komín, hasiace prístroje, elektrická požiarňa signalizácia).

PREDARCHÍVNA STAROSTLIVOSŤ

Predarchívna starostlivosť predstavuje súbor odborných činností, ktorých cieľom je poskytovať komplexné služby pôvodcom registratúry spĺňajúcim príslušné ustanovenia zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, vyhlášky č. 628/2002 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach ako aj vyhlášky č. 410/2015 Z. z. o podrobnostiach výkonu správy registratúry orgánov verejnej moci a o tvorbe spisu.

Predarchivári vedú evidenciu pôvodcov, evidenciu archívneho dedičstva, zložky pôvodcov v papierovej i elektronickej podobe, schvaľujú registratúrne poriadky a plány pôvodcom registratúry. U pôvodcov registratúry zaradených do evidencie pôvodcov vykonávajú štátny odborný dozor, poskytujú tiež rozličné konzultácie, inštruktáže a školenia s cieľom zlepšenia vedenia registratúry v organizáciách spadajúcich do našej predarchívnej starostlivosti. Školenia a inštruktáže sa týkajú predovšetkým problematiky vyradovacích konaní, tvorby registratúrnych poriadkov a plánov, odovzdávania archívnych dokumentov. Pôvodcov registratúrnych záznamov upozorňujú zamestnanci archívu na nedostatky a navrhujú účinné opatrenia na ich odstránenie. Zamestnanci archívu ročne vykonajú okolo tridsať kontrol správy registratúry u pôvodcov v rámci svojej územnej pôsobnosti zahŕňajúcej okresy Trenčín, Nové Mesto nad Váhom a Myjava.

Zamestnanci oddelenia služieb verejnosti často konzultujú rozličné otázky spojené so zlučovaním, rozdelením či zánikom organizácií nakoľko s tým úzko súvisí problematika vyradovania a preberania registratúrnych záznamov nástupníckou organizáciou, alebo príslušným archívom.

Posudzovanie návrhov na vyradenie tvorí jednu z najväčších a najdôležitejších agend v rámci oddelenia. V konaní sa rozhoduje o dokumentárnej hodnote registratúrnych záznamov z ktorých sa neskoršie stáva archívny fond. Po vyradovacom konaní oddelenie služieb verejnosti preberá archívne dokumenty do trvalej archívnej úschovy. Pôvodcovia majú povinnosť priniesť archívne dokumenty v typizovaných škatuliach označených identifikačným štítkom v súlade s odovzdávacím zoznamom. Oddelenie služieb verejnosti každoročne preberie od pôvodcov niekoľko desiatok bežných metrov dokumentov. Ide prevažne o dokumenty pochádzajúce z činnosti obecných a mestských úradov, škôl, súdov a ich právnych predchodcov. V malej miere archív preberá aj archívne dokumenty od významnejších regionálnych firiem a záujmových organizácií.

Po zavedení elektronickej správy registratúry na všetkých úradoch by archív mal v budúcnosti preberať väčšinou elektronické archívne dokumenty, ktoré si nevyžadujú klimatizované depoty veľkej rozlohy. Zo strany Ministerstva vnútra Slovenskej republiky bude potrebné zaobstaráť zodpovedajúce programové vybavenie na prácu, ukladanie, spracúvanie a celkovú manipuláciu s elektronickými archívnymi dokumentmi. Elektronizáciou sa zmení najmä samotná manipulácia s archívnymi dokumentmi čo prinesie celkom novú epochu v oblasti archívnictva.

SLUŽBY BÁDATEĽOM

Poskytovanie služieb vo vzťahu k verejnosti patrí k základným činnostiam každého archívu a zaraďujeme medzi ne aj štúdium archívnych dokumentov. Bádateľ, najčastejšie po vopred dohodnutom termíne, má možnosť prísť študovať archívne dokumenty priamo do archívu. Na počkanie je možné archívne dokumenty predložiť iba v prípade, ak ich vyhľadanie nie je časovo príliš náročné, alebo ich nie je potrebné prenášať z externého depotu, ktorý máme od sídelnej budovy vzdialený cca 200 m. Samotné štúdium archívnych dokumentov sa realizuje v priestoroch bádateľne. Každý bádateľ je pred vstupom do bádateľne povinný oboznámiť sa s bádateľským poriadkom určujúcim podmienky štúdia, manipulácie s archívnymi dokumentmi, vytvárania kópií, audiovizuálnych záznamov a podobne. Do bádateľne smie vstúpiť iba s písacími potrebami, poznámkovým blokom, alebo zväzkom voľných listov. Nie je dovolené vziať si do bádateľne jedlo, nápoje, ostré predmety, opravovače textových chýb či iné predmety, ktorými by bolo možné poškodiť, alebo znehodnotiť archívne dokumenty. Bádateľ musí mať vypnutý mobilný telefón. Pri vstupe do bádateľne je bádateľ povinný sa zapísať do bádateľskej knihy a vyplniť bádateľský list, v ktorom špecifikuje údaje o sebe i študovanej téme. Pri zmene témy bádateľ vypisuje nový bádateľský list, ktorý máme pre zahraničných bádateľov aj v anglickej jazykovej mutácii. Informácie o archívnych dokumentoch bádateľ získava najmä z archívnych pomôcok (sprievodca, inventár, katalóg, register), z evidenčných listov a ďalších archívnych databáz. Tieto pomôcky musí pracovníkovi archívu odovzdať v pôvodnom stave.

Obr. 17 Bádateľňa sídelného archívu v Trenčíne

Môže požiadať zamestnanca archívu o konzultáciu za účelom spresnenia údajov o dokumentoch týkajúcich sa štúdia. Zamestnanec archívu nemá povinnosť pomáhať bádateľovi s čítaním a prekladaním obsahu archívnych dokumentov.

Ročne navštívi archív v priemere približne sto bádateľov, ktorí vykonávajú okolo dvesto bádateľských návštev. Z uvedeného počtu je približne desať percent bádateľov zo zahraničia. Najčastejšími návštevníkmi bádateľne sú študenti pracujúci na svojich seminárnych a záverečných prácach. Predmetom ich záujmu bývajú najmä regionálne dejiny. Ďalej sú to

historici, ktorí využívajú pramene uložené v archíve pri písaní svojich monografií, vedeckých a odborných štúdií i občania zaujímaví sa o genealogický vývoj svojich rodín. Tým pracovníci archívu najčastejšie predkladajú matriky z prelomu 19. a 20. storočia, pričom často musia preskúmať aj iné fondy, aby poskytli žiadateľom čo najkomplexnejšie informácie. V menšej miere chodia do archívu za účelom štúdia archívnych dokumentov aj pracovníci iných štátnych inštitúcií, najmä múzejníci, pamiatkári a pracovníci katastra. Štúdium archívnych dokumentov v archíve je bezplatné okrem predkladania matričných kníh, kde je stanovený poplatok za jeden zväzok matričnej knihy na deň. Platí sa aj za vyhotovenie xeroxkópií a použitie vlastného fotoaparátu podľa platného cenníka.

SPRÁVNA AGENDA V ARCHÍVE

Služby archívu voči verejnosti nezahŕňajú len predkladanie dokumentov na štúdium. Pomerne rozsiahlou agendou v každom archíve je aj vybavovanie správnej agendy. Pod týmto termínom chápeme predovšetkým vybavovanie písomných žiadostí súkromných a právnických osôb doručených archívu prostredníctvom elektronických služieb, alebo poštou. Ročne archív vybaví približne osemsto takýchto žiadostí a vydá viac ako tisíc odpisov, výpisov, alebo potvrdení z archívnych dokumentov. Fyzické osoby najčastejšie požadujú vystavenie rozličných výpisov, odpisov, overených i neoverených xeroxkópií z archívnych dokumentov ako podkladov pre ďalšie úradné pokračovanie v rôznych konaniach (katastrálnom; súdnom; v sociálnej poisťovni a inde). Ide o kúpne i darovacie zmluvy, rozhodnutia o dedičstve, notárske zápisnice, vysvedčenia, potvrdenia o štúdiu, potvrdenia o vyplatení náhrady za vyvlastnený majetok, matričné výpisy, stavebné povolenia a kolaudačné rozhodnutia z individuálnej bytovej výstavby i verejných budov. Archív tiež vyhotovuje aj rozličné rešerše, najčastejšie genealogické, pre zahraničných záujemcov. Vystavenie duplikátov či už vo forme odpisov, potvrdení, alebo xeroxkópií je spoplatnené a archív si za ne účtuje sadzby podľa zákona o správnych poplatkoch. Od platenia sú oslobodené štátne inštitúcie (Sociálna poisťovňa, Slovenský pozemkový fond, súdy, katastrálne odbory a pod.), ak sa jedná o podklady pre ďalšie úradné vybavenie, ale tiež aj notári. Archív vyberie na správnych poplatkoch niekoľko stoviek eur ročne, ktoré sú príjmom štátneho rozpočtu.

PRÍRUČNÁ ODBORNÁ ARCHÍVNA KNIŽNICA

V sídle archívu možno študovať nielen archívne dokumenty. Archív si od začiatku svojej existencie budoval príručnú odbornú archívnu knižnicu, ktorú tvorí necelých 17 000 zväzkov.

Za historicky najvýznamnejšie jadro knižničných fondov treba považovať časť knižnice bývalého rádu piaristov, keďže obsahuje mnoho starých tlačí zo 16. – 19. storočia a aj vzácnu inkunábulu z roku 1499 od Huga de Sancto Caro s názvom *Secunda pars huius operis continens psalterium cum postilla domini Hugonis cardinalis*. Desiat knižných zväzkov pochádza zo 16. storočia, zastúpení sú autori ako Celsius, Flavius, Granatensi, Sleidanus a iní. Prevažujú náboženské témy tlačí. Zo 17. storočia je zachovaných takmer tridsať titulov, z 18. storočia sú to už stovky knižných zväzkov prevažne náboženského a filozofického charakteru. Za povšimnutie stojí dielo benediktína, francúzskeho historika, zakladateľa pomocných vied historických, zvlášť chronológie, diplomatiky a paleografie Jeana Mabillona „*De re diplomatica libri sex*“. Dielo je akousi „bibliou“ všetkých archivárov. Autor ju vydal v roku 1681 a zachovaná je jej druhá edícia vydaná v Paríži v roku 1709. Kniha bola značne poškodená vlhkosťou a ešte predtým, než sa stala súčasťou archívnej knižnice, prešla

Obr. 18 Mabillon Jean. *De re diplomatica libri sex*, 1709

rozsiahlym reštaurovaním. Reštaurátor na viac ako stovke strán doplnil papier, ale aj chýbajúci text. Významné knižničné súbory pochádzajú tiež z knižnice bývalého trenčianskeho gymnázia, knižnej pozostalosti Jozefa Braneckého i doktora Csenkeya.

Archívna knižnica popri bohatom zastúpení odbornej literatúry z oblasti slovenskej histórie obsahuje aj veľké množstvo titulov zaoberajúcich sa svetovými dejinami, pomocnými vedami historickými či monografiami miest a obcí. Samozrejme, najväčšie zastúpenie majú knihy

so vzťahom k trenčianskemu regiónu. Archívnu knižnicu uplynulé roky obohacujeme najmä o dary, posledný väčší nákup kníh sme s pomocou odboru archívov a registratúr zrealizovali v roku 2017 v hodnote takmer 1000 eur. Pri príležitosti osmičkových výročí oslavovaných v roku 2018 sa do archívnych knižníc dostalo viacero nových knižných titulov viažucich sa na udalosti vzniku ČSR v roku 1918, Pražskej jari 1968 a vzniku Slovenskej republiky v roku 1993.

Svoje miesto tu majú aj celé a kompletne série časopisov s historickou tematikou (*Slovenská archivistika*, *Historický časopis*, *Vlastivedný zborník Považia*, *Historické štúdie*, *Vojenská história*, *História - Zborník SNM*, *Historický zborník*, *Agrikultúra*, *Slovanské štúdie*, *Slovenský národopis*, *Slavín-historická ročenka*, *Slovenská archeológia*). Viacero titulov archív v minulosti i dnes odoberá, aj od vydavateľov zo zahraničia, čím sprostredkúva bádateľom a záujemcom o históriu informácie z najnovších výskumov v oblasti histórie a pomocných vied historických (*Jižní Morava*, *Český časopis historický*, *Časopis slezského muzea*, *Numismatický sborník*, *Studia comeniana et historica*, *Český časopis historický*, *Genealogické a heraldické listy*, *Historie a vojenství*, *Sborník archivních prací*, *Archivní časopis*). Tým, že archív je miestom uloženia a odborného spracovania historických archívnych dokumentov a zároveň i miestom, kde záujemca môže získavať informácie aj z knižničných fondov, radí sa archív k významným pamäťovým inštitúciám v regióne.

III. AKVIZIČNÁ AGENDA

Jednou z hlavných úloh každého archívu je vyhľadávanie a preberanie z hľadiska histórie zaujímavých a obsahom hodnotných dokumentov od fyzických osôb. Odborná archívna terminológia nazýva túto agendu ako akvizičná činnosť. V tomto smere archívy pri hodnotení záznamov spolupracujú s akvizičnou komisiou fungujúcou pri odbore archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. Akvizičná komisia zvyčajne

zasadá viackrát v rámci roka, a to podľa počtu doručených návrhov. Návrhy na odkúpenie, prípadne dary, predkladajú súkromné osoby zvyčajne príslušnému archívu, ktorý ich ako prvý posúdi a následne zašle akvizičnej komisii stanovisko a zvyčajne aj súpis ponúkaných záznamov. Akvizičná komisia návrhy na svojich rokovaní posúdi a ak rozhodne, že záznamy majú trvalú dokumentárnu hodnotu, po dohode s ich vlastníkom ich preberie príslušný archív ako súčasť archívneho dedičstva Slovenskej republiky. Do vlastníctva Slovenskej republiky sa takto podarilo získať veľmi hodnotné dokumenty od čias stredoveku (majetkové listiny, armálesy, konfirmácie, privilégia, cirkevné matriky, mestské protokoly, cechové písomnosti, dobové pohľadnice a fotografie etc.).

Štátny archív v Trenčíne za svojej existencie prebral od súkromných osôb viacero obsahom hodnotných archívnych súborov. Vo väčšine prípadov sa jedná o osobné fondy významnejších osobností. Zdokumentovaná je tak ich politická, spoločenská, edukačná, ale najmä záujmová činnosť. V osobnom fonde profesora Komorovského sa nachádza napríklad jeho publikačná a vedecká pozostalosť z oblasti religionistiky, Halašov osobný fond je zaujímavý cennými fotografiami Trenčína a okolia, osobný fond E. Tesára sa obsahom hlási do obdobia Slovenskej republiky a bádateľ v ňom nájde cenné dokumenty viažuce sa na Hlinkovu gardu, arizácie, židovstvo a cenný fotografický materiál. Vo fonde bývalého kronikára Víta Vágoviča je zdokumentovaný vývoj mestskej časti Zlatovce, najmä v druhej polovici 20. storočia, a rovnako dôležitá je tzv. Prháčková pozostalosť, ktorú p. Vágovič zozbieral a je súčasťou jeho osobného fondu. Obsahom zaujímavé sú aj fondy M. Šišmiša, J. Koreného, Š. Pozdišovského, L. Jambora, V. Bernátovej, ktoré sa týkajú najmä ich záujmovej činnosti (publikačná činnosť vydaná tlačou i v rukopise, numizmatika, filatelia, regionálne dejiny etc.). Časť týchto fondov sa podarilo získať archívu darom.

Napríklad len v roku 2019 zasielal Štátny archív v Trenčíne na posúdenie akvizičnej komisii ponuky od J. Koreného (záujmová činnosť z oblasti numizmatiky, filatelie a ponuka kníh a časopisov rozličného zamerania), M. Ďuriša (doplnenie osobného fondu E. Tesára), p. Velikej (korešpondencia a iný dokumentačný materiál jej nebohého manžela s V. Zamarovským), J. Žitňana (telovýchova a šport v Trenčíne v 20. storočí).

Akvizície významnou mierou dopĺňajú archívne fondy vzniknuté z činnosti štátnych inštitúcií. Sú svedectvom o osobách a dobách minulých. Dokumentujú politicko-spoločenskú situáciu, kultúru, neraz i stavebný vývoj, dotvárajú obraz o významných osobnostiach. Akvizičná činnosť má preto svoje opodstatnenie v oblasti archívniectva aj v budúcnosti.

IV. KULTÚRNO-OSVETOVÁ A PROPAGAČNÁ PRÁCA ARCHÍVU

K úlohám archívu nepatrí len preberanie a systematické spracúvanie archívnych súborov ako by sa mohlo na prvý pohľad javiť. Od svojho vzniku plní archív aj osvetu na poli propagácie archívneho dedičstva a edukácie vo vzťahu k verejnosti. Štátny archív v Trenčíne v minulosti i v súčasnosti aktívne spolupracuje najmä na regionálnej úrovni s partnerskými pamäťovými inštitúciami, orgánmi samosprávy a občianskymi združeniami pri propagácii našich fondov a zbierok. Len z nedávnej doby uvedieme, že napríklad v roku 2018 sme sa podieľali na príprave výstavy a rovnomennej konferencie s názvom „Na ceste k slovenskej štátnosti,“ ktorá sa konala v Košiciach. V auguste sme spoločne s mestom Trenčín

Obr. 19 Pozvánka na výstavu Prvé máje z archívu, 2017

s názvom Dni európskeho kultúrneho dedičstva, ktorého cieľom je stimulovať v spoločnosti záujem o európske kultúrne dedičstvo, zvyšovať o ňom povedomie a chrániť ho. Prvýkrát sme prezentovali časť zachovaného súboru unikátnych fotografií z obdobia Slovenskej republiky z osobného fondu Ernesta Tesára.

Nie sú to len výstavy, ktorými sa archív snaží prezentovať seba i písomné hodnoty uložené vo svojich depotoch. Spoločne s Ústavom pamäti národa a Trenčianskou univerzitou v Trenčíne sa v priestoroch nášho archívu konal v roku 2018 odborný seminár „Významné osmičky 20. storočia – rok 1918 a 1968.“ Odznelo na ňom viacero podnetných príspevkov z regionálnej histórie.

participovali na výstave s príznačným názvom „Pražská jar pod hradom Matúša Čáka“ približiac dobu a atmosféru udalostí augusta 1968 v Trenčíne a okolí.

V podobnom duchu sme pripravili i samostatnú výstavu v našich priestoroch pod názvom „Rok 1968 v Trenčíne.“ So srbsko-slovenským spolkom SLOGA sme si spoločnou výstavou pripomenuli kragujevskú vzburu, ktorej storočnica pripadla práve na rok 2018. Napokon sme v spolupráci s Trenčianskym múzeom v Trenčíne pripravili spoločnú výstavu dokumentujúcu spoločensko-politické medzníky našej histórie so vzťahom na Trenčín v rokoch končiacich osmičkou od čias novoveku až takmer po súčasnosť. Výstava „Osudové osmičky v Trenčíne“ sa konala v zrekonštruovaných priestoroch tzv. kasární na Trenčianskom hrade. V minulosti naše dokumenty mohli návštevníci vidieť nielen na celoštátnych výstavách v Bratislave, Košiciach, ale aj na zahraničných výstavách v Prahe, Terste či v Ríme.

Od roku 2019 sa archív zapája do podujatia

Obr. 20 Z výstavných priestorov v KIC Trenčín, výstava Prvé máje z archívu, 2017

Obr. 21 Z výstavy Pražská jar pod hradom Matúša Čáka, 2018

Obr. 22 Z výstavy Osudové osmičky, 2018

Obr. 23 Pozvánka na Deň otvorených dverí Štátneho archívu v Trenčíne, 2017

Archív sa snaží priblížiť verejnosti aj podujatím ako je Deň otvorených dverí, ktorý je zvyčajne spojený s výstavou archívnych dokumentov na konkrétnu tému. Svoje brány otvárame verejnosti takmer každý rok v jesennom období. V minulosti archív pre návštevníkov pripravil viacero zaujímavých výstav pri príležitosti Dňa otvorených dverí s cieľom poukázať na obsahové bohatstvo našich fondov. Z nedávnej minulosti sme verejnosti prezentovali dokumenty vzťahujúce sa napríklad na mestskú elitu, prvú svetovú vojnu, pohľad na dejiny Trenčína a okolia cez historické fotografie a pohľadnice, ale tiež aj pri príležitosti stého výročia úmrtia.

Milana Rastislava Štefánika.

Osvetu o archíve, jeho fondoch, spoločenskej úlohe a poslaní

budujeme aj v radoch žiakov a študentov základných a stredných škôl. Archív im pravidelne zasiela pozvánky na odborné prednášky s možnosťou exkurzie po archíve. Školy často využívajú podobné aktivity, keďže mať hodinu dejepisu priamo pri archívnych prameňoch je nielen nezvyčajné, ale najmä podnetné. Žiaci majú jedinečnú možnosť vidieť originály historicky cenných písomností a dozvedieť sa nielen o ich obsahu, ale aj okolnostiach ich vzniku, kaligrafii, písacej látke, spečení a pod. Dostanú príležitosť čítať bohemizovanou slovenčinou písané pramene z obdobia novoveku a pre menších žiakov archív pripravuje aj rozličné aktivity formou hry.

Štátny archív v Trenčíne má od roku 2017 písomnú dohodu s mestom Trenčín o spolupráci pri propagácii archívneho dedičstva. Na mestskom webe v mesačných

Obr. 24 Školská exkurzia na hodine dejepisu v archíve, 2017

intervaloch zamestnanci archívu vypracúvajú a zverejňujú krátke články reflektujúce rozličné aktuálne výročia vzťahujúce sa k mestu a významné osobnosti (o výstavbe železničnej trate, spolku Sokol, jezuitoch, odevnom závode Nehera, rekonštrukcii námestia, hasičskom zbore, stavovských povstaniach, výročie Nežnej revolúcie a pod.)

Archív má svoje miesto aj v mediálnom priestore regionálneho i nadregionálneho charakteru. Každoročne spolupracujeme na príprave reportáží a článkov odvysielaných či uverejnených v televízii, alebo novinách a časopisoch. Prostredníctvom médií sme verejnosť informovali o našich podujatiach (výstavách, seminároch), no participovali sme aj na historických témach (dovoz exotického ovocia do Trenčína v minulosti; najstaršie papierové smrtné štíty, o mestskom katovi). Doposiaľ medzinárodne najväčší mediálny ohlas malo nájdenie najstaršieho „smajlíka“ v mestských účtoch. Pochádza z roku 1635 a médiá z celého sveta o tomto objave písali ako o senzácii. Tlačovú správu prevzali najznámejšie a najčítanejšie svetové denníky a tlačové agentúry. O trenčianskom „smajlíkovi“ písal svetoznámy *New York Post*, tiež *Russia Today*, *Dailymail*, ktoré majú milióny čitateľov. O trenčianskom objave informovali médiá v Indii, Japonsku, Pakistane, USA, Kanade, Bolívii, Veľkej Británii, Rusku, Maďarsku, ale i v Španielsku, Česku, Nemecku, Poľsku, Rumunsku a v mnohých iných krajinách sveta.

V. VEDA A VÝSKUM AKO SÚČASŤ ARCHÍVNEJ PRÁCE

Práca v archíve patrila vždy k odborným činnostiam. Bolo tomu tak už od čias stredoveku i novoveku, kedy práca s písomnosťami, ich triedenie, ukladanie a celková manipulácia boli zverené erudovaným osobám znalým cudzích jazykov a písomného úradného prejavu. Tento úzus nestratil na význame ani v súčasnosti. Odborní zamestnanci archívu sa na svoj profesijný život pripravujú od polovice 20. storočia aj formou vysokoškolského štúdia, ktoré ešte aj v súčasnosti prebieha v rámci Slovenskej republiky na dvoch miestach. Prvým z nich, kde sa archívári začali odborne pripravovať pre prácu v archíve bola Katedra archívniectva a pomocných vied historických Univerzity Komenského v Bratislave. Druhým miestom odbornej prípravy budúcich archívárov je Prešovská univerzita v Prešove, a to v študijnom odbore Archívniectvo. Študenti tu nadobúdajú nielen praktické skúsenosti pre prácu s archívnym materiálom (provenienčný princíp, triedenie dokumentov, vytváranie fondov a archívnych pomôcok), ale dôraz je kladený i na ich odbornú prípravu a analýzu obsahu historického archívneho materiálu. Absolventi sú už po ukončení bakalárskeho stupňa archívniectva a pomocných vied

historických schopní pracovať s cudzojazyčnými a paleograficky náročnými textami, analyzovať a interpretovať ich obsah formou nenáročných publikačných výstupov. Po absolvovaní magisterského, prípadne doktorandského štúdia sú schopní zvládať odborné a vedecké témy na vysokej úrovni. V rámci historickej spisby patria archívárske výstupy k tým hodnotnejším, nakoľko často ozrejmujú nové súvislosti a doposiaľ nepublikované skutočnosti zistené štúdiom autentických písomných prameňov. Nielen byť pri prameni, ale aj vedieť s ním pracovať sa javí do budúcnosti ako veľká devíza.

Približne od polovice 20. storočia archívári uverejňovali výstupy svojich výskumov v časopise Slovenská archivistika, ktorý bol prioritne určený pre pracovníkov zaoberajúcich sa archivistikou ako vedou a historickým témam našich dejín. Už od 50. rokov 20. storočia sa k odbornej historickej spisbe, čerpajúcej podklady z trenčianskeho archívu, pripojili viacerí trenčianski archívári ako napríklad Peter Štibraný, Alexander Zrebený a Vojtech Štibraný. Svoje odborné i vedecké štúdie uverejňovali v časopisoch ako *Slavín*, *Historické štúdie*, *Vlastivedný časopis* či *Sborník archivních prací*. O niečo neskôr sa k nim pripojili aj ďalší zamestnanci archívu, z nich určite za zmienku stojí Viera Morišová, neskôr Bernátová zaoberajúca sa rozličnými témami (dejiny obcí, genealógia, právo a spravodlivosť). Svoje publikačné výstupy uverejňovala najmä v regionálnych zborníkoch a monografiách.

V súčasnosti je pre systematický výskum archívnych prameňov a ich interpretáciu len málo priestoru, napriek tomu sa zamestnanci snažia každoročne zapájať aj do týchto aktivít formou aktívnej účasti na konferenciách, seminároch, alebo publikačnými výstupmi. V roku 2015 sa Petrovi Brindzovi podarilo vydať monografiu o genealogických väzbách trenčianskej mestskej elity, ktorá je vôbec prvým monografickým spracovaním tejto témy na Slovensku. Autor sa vo svojich prácach venuje najmä genealógii, archontológii a celkovo urbánnym dejinám v novoveku. Témy, ktoré spracoval, boli uverejnené v časopisoch a zborníkoch nielen na Slovensku, ale aj v Českej republike. Niektoré vyšli v časopisoch medzinárodne indexovaných v databázach Web of Science, Scopus, EBSCO a pod., čo prostredníctvom autora posunulo samotný trenčiansky archív medzi inštitúcie, ktoré zamestnávajú medzinárodne akceptovaných vedeckých pracovníkov.

Zo stručného náčrtu vidieť, že veda do archívu určite patrí. Zamestnanci archívu cez svoje príspevky rozhodne prispeli k objektívnejšiemu pohľadu na dejiny mesta, okolitých obcí, rodov, osobností, vojenských, politických a hospodárskych okolností. Vyštudovaní archívári, ale i historici pracujúci v archíve s dobovými prameňmi, majú najlepšie predpoklady na kvalitné výstupy svojich výskumov. Je možno na škodu, že v súčasnosti sa veda v archívoch dostala do úzadia, napriek tomu sú tu stále možnosti na individuálny výskum, čo aj mnohí hojne využívajú.

VI. OCHRANA ARCHÍVNÝCH DOKUMENTOV

Archívy uchovávajú vo svojich depotoch kilometre dokumentov. Nie vždy tomu tak bolo. Archívne dokumenty sa do moderných priestorov sústredili zväčša až v priebehu 20. storočia z rozličných miest, ktoré nie vždy, resp. vo väčšine prípadov nevyhovovali dlhodobému uloženiu archívneho materiálu, a to najmä z hľadiska nedostatočného zabezpečenia klimatických podmienok (svetlo, vlhkosť). V kapitole venujúcej sa dejinám archívu sme uviedli, že archívny materiál bol najmä v 20. storočí veľakrát premiestňovaný, čo sa prejavilo

na jeho fyzickom stave. V staršom období bol archívny materiál sústredený v prostredí vlhkom a zle vetranom, čo sa nepriaznivo prejavilo na starších archívnych fondoch. Niektoré úradné knihy i spisy sú na dotyk veľmi krehké s výraznými fialovo-ružovými mapami spôsobenými vlhkosťou. Kovové súčasti spisov a úradných kníh bývajú dôsledkom vlhkosti zhrdzavené, resp. zoxidované a ničia tak samotné písomnosti. Na kožených väzbách kníh je často vidieť dierky po rozličných červotočoch, pergamen býva značne zdeformovaný, pokrútený a nezriedka sú na ňom prítomné plesne čiernej farby.

Vlhkosť je zároveň zdrojom rozličných plesní a mikroorganizmov. V roku 1995 sa v archíve robil prieskum na prítomnosť mikroorganizmov a plesní, ktorým sa zistila prítomnosť saprofytických aeróbných spórovitých baktérií z rodu *Bacillus* a kokovité baktérie z rodu *Micrococcus*. Bola tiež nameraná zvýšená prítomnosť prachových častíc v 1 m³ vzduchu. V súčasnosti sú už mikroklimatické podmienky v depotoch, kde sú uložené archívne materiály vcelku priaznivé s relatívne stálou teplotou 16 stupňov Celzia (± 2 stupne Celzia) a vlhkosťou 50 % (± 5 %). Napriek tomu neustále musíme dbať o dodržiavanie mikroklimatických podmienok, keďže v papieri a pergamene obsiahnuté baktérie a plesne

Obr. 25 Mortuárium Jána Bobockého, stav pred reštaurovaním

čakajú na každú príležitosť rozšíriť sa. Materiál uložený v trenčianskom archíve totiž neprešiel

dezinfekčnou komorou, ktorá by zamedzila rozšíreniu plesní a baktérií.

Stav archívnych dokumentov je podmienený vhodnými klimatickými podmienkami v depotoch, ktoré zabezpečujú vyváženosť vnútornej viazanej vody v štruktúre papiera pri predpísanej relatívnej vlhkosti vzduchu a stanovenej teplote. V opačnom prípade, ak sa mení a stúpa relatívna vlhkosť vzduchu, prichádza ku zvýšenej miere mikrobiologickej kontaminácie a rýchlejšiemu degradačnému procesu papiera, prejavuje sa to krehnutím a hnedým sfarbením papiera. Mimoriadne je citlivý drevitý papier, ktorý sa rýchlo rozpadá (papier vyrobený cca po roku 1860). V našom archíve, podobne ako v archívoch po celom Slovensku, je archívnych dokumentov na papieri vyrobenom v druhej polovici 19. storočia drvivá väčšina.

V reštaurátorskej dielni Slovenského národného archívu sa v minulosti nechalo zreštaurovať len niekoľko jednotlivín zväčša najstarších pergamenových listín vrátane privesených voskových pečatí. Vzhľadom na vyťaženosť reštaurátorskej dielne a zdĺhavosť celého procesu je to absolútne nedostatočný počet. Pergamenové listiny sa musia vo väčšine

Obr. 26 Mortuárium Jána Bobockého, stav po reštaurovaní

prípadov najskôr vystierať a až následne sa odstraňujú resp. neutralizujú plesne, dopĺňa sa chýbajúci materiál, zceľuje sa pečať a podobne. V záverečnej fáze sa pre reštaurovanú listinu vytvorí obal s neutrálnym pH vhodný na dlhodobé archivovanie. Papier sa najskôr neutralizuje, v prípade viazaných hárkov knihy sa reštauruje aj väzba. Chýbajúci, resp. vyhrýzený papier sa dopĺňa tzv. japonským papierom.

Medzi zreštaurované archívne dokumenty trenčianskeho archívu patrí napríklad najstarší originál listiny Ľudovíta I. z roku 1318 týkajúci sa udelenia hospodárskych výsad Trenčanom, ale aj najstarší mestský protokol vedený od 2. pol. 15. storočia s textami v bohemizovanej slovenčine. Reštaurovaná bola aj listina z roku 1412, ktorou Žigmund Luxemburský udelil Trenčínu mestské výsady po vzore Budína a Stoličného Belehradu. Pergamenových listín z 15. storočia je reštaurovaných viacero, a to najmä pre ich nevyčísľiteľnú historickú hodnotu. Z novovekých dokumentov sa v roku 2019 dalo zreštaurovať napríklad jedno z najstarších papierových mortuárií na Slovensku patriace Jánovi Bobockému a datované do roku 1663.

ADRESY A KONTAKTY:

Korešpondenčná adresa:

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
Štátny archív v Trenčíne
Kožušnícka 915/1
911 05 Trenčín

Emailová adresa:

archiv.tn@minv.sk

Web:

<http://www.minv.sk/?O-nas-Statny-archiv-v-trencine>

Služby pre verejnosť:

pondelok – piatok 8:00 h – 15:00 h

GPS súradnice:

48.89474705S 18.01736057V

Prístup do archívu:

- z hlavnej železničnej aj autobusovej stanice v Trenčíne nástup na autobus (MHD) č. 6 smer Hanzlíkova, výstup na zastávke Zlatovská SAD
Aktuálne informácie z Dopravného podniku na: www.imhd.sk

- zo železničnej zastávky Trenčín-Zlatovce pešo po Staničnej ulici na konci treba odbočiť vpravo a pokračovať po Zlatovskej ulici a na prvej odbočke vpravo zamieriť na Kožušnícku ulicu, bežným krokom trvá celá trasa cca 10 min

Riaditeľ: 032/651 74 20

Vedúci oddelenia spracúvania archívnych dokumentov: 032/651 74 11

Vedúci oddelenia služieb verejnosti: 032/651 74 10

Podateľňa: 032/651 74 22

Knižnica: 032/651 74 14

Bádatelňa: 032/651 74 15

POZNÁMKY:

